

О.В.Павлова

**Логіка духовності в системі
координат формування читацької
компетентності на уроках
зарубіжної літератури**

Маріуполь 2021

Департамент освіти Маріупольської міської ради
Комунальна установа «Маріупольський центр професійного розвитку
педагогічних працівників Маріупольської міської ради Донецької області»
Комунальний заклад «Маріупольська загальноосвітня школа I-III ступенів
№18 Маріупольської міської ради Донецької області»

**ЛОГІКА ДУХОВНОСТІ В СИСТЕМІ
КООРДИНАТ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Навчально-методичний посібник

*Автор Павлова Оксана Вікторівна,
вчителька російської мови,
зарубіжної літератури,
вища кваліфікаційна категорія,
Комунального закладу «Маріупольська
загальноосвітня школа I-III ступенів №18
Маріупольської міської ради Донецької області»*

Маріуполь 2021

Матеріали розглянуто та схвалено методичною радою Маріупольського центру професійного розвитку (протокол № _____ від _____ 2021р.)
Голова науково-методичної ради _____ І.К. Святченко
м.п.

Матеріали затверджено педагогічною радою Комунального закладу «Маріупольська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №18 Маріупольської міської ради Донецької області» (протокол №16 від 16.01.2021р.)
Голова педагогічної ради ЗОШ №18 _____ Н.М. Могильна
м.п.

Автор:

Павлова О.В., вчителька російської мови, зарубіжної літератури, вища кваліфікаційна категорія, Комунального закладу «Маріупольська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №18 Маріупольської міської ради Донецької області»

Рецензенти:

Ціко І.Г. – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри суспільно-гуманітарної освіти Донецького ОБЛІППО

Голущак О.А. – керівник методоб'єднання вчителів російської мови та літератури, зарубіжної літератури м. Маріуполь, учитель-методист зарубіжної літератури Маріупольського НВК "Гімназія-школа" № 27

Сухініна І.В. – керівник творчої групи вчителів російської мови та літератури м. Одеси, учитель зарубіжної літератури ліцею № 82 Одеської міської ради Одеської області

Консультанти:

Упир Т.І. – консультант Маріупольського центру професійного розвитку

Таровик О.В. – перекладач, учитель української мови та літератури, зарубіжної літератури ЗОШ №18 м. Маріуполь

Логіка духовності в системі координат формування читацької компетентності на уроках зарубіжної літератури. Навчально-методичний посібник. Маріуполь, 2021. 90 с.

В оформленні використана інтернет-версія картини Грега Олсена із серії «Ісус Христос і діти»

Навчально-методичний посібник пропонує авторські матеріали щодо викладання творів зарубіжної літератури з точки зору виховання духовності. Вісім різноманітних напрямів у роботі (вісім кроків навчання) допоможуть вчителів у формуванні читацької компетентності учнів – найважливішого шляху розвитку особистості в Новій українській школі.

Посібник рекомендовано усім, хто прагне до глибокого вивчення літератури як предмета духовно-морального спрямування, без чого неможливе самовдосконалення.

Зміст

Передмова

<i>Вісім кроків до Щастя. «То Вищий Дар – уміти словом відіграти...»</i>	5
<i>Розділ I. Проблеми виховання духовності й формування читацької компетентності на уроках зарубіжної літератури в сучасній українській школі</i>	7
<i>Розділ II. Логіка духовності та система її координат при роботі з художнім словом (авторська концепція)</i>	13
2.1. Прийом «повільного читання» в роботі над творами художньої літератури	16
2.2. Пошук концепту як найважливішого орієнтиру розуміння ідеї автора	18
2.3. Підтекст і макротекст – інші плани повідомлення глибинного змісту літературного твору	20
2.4. Визначення тематики й проблематики – важлива складова аналізу літературного твору	22
2.5. Порівняльна характеристика головних образів твору	23
2.6. Зіставлення початку й кінця твору у відкритті особливості стилю митця	25
2.7. Метод аналогій у літературі	26
2.8. Використання логіки як інструменту пізнання, аналізу, критичного мислення	27
<i>Розділ III. Приклади практичної реалізації головних напрямів у роботі на уроках зарубіжної літератури</i>	31
3.1. Прийом «повільного читання» в роботі над творами художньої літератури. (Ж. Верн. «П'ятнадцятирічний капітан»)	33
3.2. Пошук концепту як найважливішого орієнтиру розуміння ідеї автора. (О. Грін. «Пурпурові вітрила»)	38
3.3. Підтекст і макротекст – інші плани повідомлення глибинного змісту літературного твору. (О. Уайльд. «Хлопчик-Зірка», О. Генрі. «Дари волхвів»)	44
3.4. Визначення тематики й проблематики – важлива складова аналізу літературного твору. (Г.К. Андерсен. «Снігова Королева», Р. Дал. «Чарлі й шоколадна фабрика», Ж. Верн. «П'ятнадцятирічний капітан»)	47
3.5. Порівняльна характеристика головних образів твору. (О. Грін.	

«Пурпурові вітрила», О. Уайльд. «Хлопчик-Зірка»)	53
3.6. Зіставлення початку й кінця твору у відкритті особливості стиля митця. (Ф. Достоевський. «Злочин і кара»)	56
3.7. Метод аналогій у літературі. (Р. Дал. «Чарлі й шоколадна фабрика», А. де Сент-Екзюпері. «Маленький Принц»)	58
3.8. Використання лоцій як інструменту пізнання, аналізу, критичного мислення. (Христова притча про доброго самарянина, Д. Олдрідж «Останній дюйм», О.Грін «Пурпурові вітрила»)	65
Післямова	76
Авторські презентації	78
Список використаних джерел	80
Додатки	85

Передмова

Вісім кроків до Щастя. «То Вищий Дар – уміти словом відіграти...»

Цей збірник присвячено всім, хто працює зі словом, знає його силу, замислюється над таємницями творчості. Усім, хто живе складним життям душі й духу.

Я, напевно, дуже щаслива людина, бо одного разу схопила обома руками Синього птаха. І тепер точно знаю, який він. Бо на початку життєвого шляху побачила його в пророчому сні – з тих, що начебто наяву.

Це сталося перед вступом до філологічного факультету Луганського педінституту імені Т.Г.Шевченка. Так у пам'яті й відклалося: вчення, книги, труд учителя – це справжній подарунок Бога.

Тоді стала зрозумілою головна істина: школа має бути місцем щасливих людей, а у Щастя два крила – Любов і Краса. Вони творять дива.

Учитель повинен прагнути змінити світ на краще. Немов сіяч, кожного уроку робити свої кроки вперед – і сіяти Слово. Куди впаде воно? Чи проросте? Дуже важка наша праця. Біблійна притча вчить: існують духовні посіви. Ті, що око не бачить. А різний ґрунт – серце людини. Ми, учителі, засіваємо серце дитини. Ідемо по життю... А за нами чийсь сліди...

«То Вищий Дар – уміти словом відіграти...» – ця думка однієї сучасної поетеси як звернення до вчителів літератури. Тільки те слово цілюще, що живиться водою з Господнього колодязя. Усе життя треба вчитися такому Слову.

Мій досвід викладача літератури й предметів духовно-морального спрямування свідчить про силу насіння Божого Слова. Чим сміливіше будемо допомагати Великому Сіячу, тим скоріше зможемо виховати Людину. Бо на світі немає нічого красивішого, ніж розумні, натхненні, щасливі обличчя дітей.

Віруючі люди знають, що крапля свяченої води змінює всю воду, до самого дна. Вважаю, що так і краплі духовного знання здатні перетворювати душі.

У цьому посібнику багато незвичного. У ньому йдеться про необхідність пошуку шляхів на уроках літератури говорити на духовні, релігійні теми. Як свідчать відомі науковці, дослідження, присвячені біблійній проблематиці, довгий час (майже до початку 90-х років) знаходились у чітко вираженому маргінальному стані. Але, здається, і до сьогодні ми не навчилися красиво вплітати духовне в урок ХХІ століття, розглядати літературу в контексті християнської культури.

Ми, вчителі-практики, маємо свій погляд на проблему духовного виховання. Віримо, що книгою можливо зробити неможливе – налаштувати камертон дитячої душі. Головне – навчитися ту книгу прочитати.

«Вісім кроків до Щастя» – так називаю я вісім напрямів у своїй роботі на уроках зарубіжної літератури, де передаю молодому поколінню знання про Бога, бо тільки Він дає сили. А діти вчать мене.

Своїм баченням духовної освіти ділюся з вами, вельмишановні читачі цієї книги. Вважаю, **прийшов час уроків літератури духовно-морального спрямування.**

За словами відомого українського філософа сучасності С. Кримського, особливістю нашого національного менталітету є розуміння слова як духовної зброї. Так будемо пам'ятати про унікальність трибуни кожного уроку літератури.

«І пізнаєте істину, і істина зробить вас вільними.» А де воля – там і Щастя...

О.В. Павлова,
учитель зарубіжної літератури ЗОШ №18 м. Маріуполь,
кавалер ордена святої великомучениці Катерини

Розділ І. Проблеми виховання духовності й формування читацької компетентності на уроках зарубіжної літератури в сучасній українській школі

Більшість людей читати не вміє, більшість
навіть не знає достеменно, для чого читає.

Г. Гессе

У вихованні дітей головне, щоб вони цього не
помічали.

І. Песталоцці

Виховання словом – найскладніше і найважче,
що є в педагогіці.

В. Сухомлинський

Формування нового простору освіти в українському соціумі відбувається в умовах складного переходу до постіндустріального інформаційного суспільства. Мета сучасної школи – знайти шляхи розвитку душі дитини, дати розквітнути красі, яка є в людській сутності, виховати розум, серце, подарувати світу цілісну, яскраву особистість. Тому головне – не втратити логіку духовних пріоритетів.

Нові вимоги поставили гостро питання пошуку такої педагогічної проблеми, реалізація якої могла б мати конкретну високу результативність у прищепленні духовних цінностей – традиційних для українського народу.

Провідною ідеєю досвіду є думка про те, що головною складовою освіти може бути тільки духовність, тобто вміння жити та діяти відповідно до Божих заповідей, по-християнські. С. Кримський наголошував на невіддільності культури й духовності.

Нині, коли Україна декларує свій європейський вибір, у часи інтеграції та глобалізації актуальним і важливим є пошук інноваційних технологій у навчально-виховному процесі школи. Сучасна західна цивілізація вже давно й активно використовує величезний досвід християнства та церкви для формування в молоді позитивних цінностей, відвернення від неї негативних впливів. Законодавство таких країн, як Австрія, Бельгія, Великобританія, Данія, Греція, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Ірландія, Ісландія, Італія, Люксембург, Португалія, Фінляндія, Швеція надає право здійснювати релігійне навчання і виховання в державних школах; інші країни мають такий програмовий компонент, як історія релігій, а деякі національні освіти впровадили позаурочні години для релігійного виховання. Оскільки освіта в Україні має світський характер, можемо говорити лише про культурологічний аспект використання християнських моральних цінностей у навчально-виховному процесі, тобто цінностей європейської цивілізації, які сьогодні прямо не ототожнюються з християнством як релігією, а оцінюються як універсальні моральні цінності західних культур. Водночас зазначимо, що штучне усунення такого важливого елемента національного виховання, як християнські моральні цінності, є невиправданим і шкідливим. Адже протягом багатьох століть український народ мав змістовну християнську культуру, систему християнського виховання, що відповідала менталітету, суспільним і духовним потребам українця. [6]

У наш час все більше вчених схиляються до думки, що саме християнські моральні цінності є тим орієнтиром, що допоможе Україні вийти з кризи і виховати справжнього громадянина. Серед сучасних дослідників цього питання можна назвати І. Андрухіва, А. Богуш, А. Вихруща, Л.Геник, А. Колодного, В. Кухарського, Г. Сагач, Т. Тюріну, М. Чепіль, О.Вишневського, В. Жуковського, В. Ільченка, О. Огірка, І. Підласого, О.Сухомлинську.

Так, зокрема, О. Вишневський розглядає християнські моральні цінності як головний чинник у сучасному українському вихованні, вважаючи, що природна схильність української душі до християнства в майбутньому неминуче призведе

нас до нормального і цивілізованого викладання основ релігії, як це робиться в європейських державах. Він робить висновок, що мистецтво, а значить і література, служать посередником, мостом між земними можливостями людини та ідеалом Високого і Вічного. [6]

Історія педагогіки вчить, що релігія – могутній чинник виховання й самовдосконалення. У ХХІ столітті духовній спадщині людства є що запропонувати зростаючому поколінню з боку розвитку здібностей, формування картини світу.

Домінантною стає **проблема: як навчати духовності в школі?**

Безумовно, є предмети спеціальні, так званого духовно-морального спрямування (наприклад, курс «Християнська етика»), які зорієнтовані на глибоке оволодіння духовними знаннями. На жаль, дуже мало шкіл, де проводяться такі уроки (частіше – факультативи).

Але є в навчальній програмі особливий предмет, який завжди вважався підручником життя, вихователем душі. Це література. Світлоносна, духоносна за суттю, за призначенням. Сповідальна, проповідуюча. Хтось мудрий казав, що в минулому столітті замість релігії в нас завжди була велика класична література. Потужне джерело духовної краси й сили – українська та світова література.

Стільки найкращих інноваційних технологій, різноманітних зусиль науковців, методистів, вчителів-практиків, щоб донести цю ідею до дитини, навчити її читати, любити книгу. Але ж діти перестають читати. Гострота проблеми тільки зростає. З кожним роком все більше ми говоримо про кризу читання. І в учителя багато запитань, як подолати на практиці холод і відчуження від книги покоління Y та покоління Z. Бо може стати страшним пророцтвом найближчого майбутнього трагедія відомого роману Рея Бредбері. Напевно, не випадково в зарубіжних літературних джерелах, починаючи з кінця 70-х років минулого століття, з'являється поняття «читацька компетентність».

Тема компетентнісного навчання загалом і читацької компетентності зокрема стає все більш актуальною для школи. Термін «читацька

компетентність» не знаходить однозначного визначення в педагогічній літературі останніх десятиліть. Існують різні підходи до розуміння цієї категорії, водночас більшість дослідників підкреслюють у її змісті особистісне й діяльнісне спрямування, а також компонентну структуру.

На важливості формування читацької компетентності наголошують провідні українські вчені-методисти (А. Вітченко, О. Ісаєва, В. Уліщенко, А. Фасоля, Т. Яценко). О. Ісаєва, О. Куцевол, В. Мартиненко, О. Савченко, Н. Чепелєва, О. Шкловська, Т. Яценко виокремлюють читацьку компетентність як інтегровану особистісну якість, що формується й розвивається в процесі шкільного літературного навчання, а також удосконалюється протягом життя. У дидактичних і психологічних дослідженнях (О.Я.Савченко, Н.В.Чепелєва) читацька компетентність розглядається як базова складова пізнавальної й комунікативної компетентностей. На жаль, у державних нормативних документах читацької компетентності серед ключових не зазначено.

Відомо, що більшість вітчизняних учених у своїх дослідженнях розглядали сутність читацької компетентності в контексті вивчення української й зарубіжної художньої літератури в старшій школі. Науковці прийшли до висновку, що компетентному читачеві притаманні такі якості: сталий інтерес до читання, здатність уявляти й переживати прочитане, критично й рефлексійно мислити, вести діалог із текстом, інтерпретувати прочитане, знаходити авторські й творити власні смисли, відчувати естетичну насолоду від художнього слова, відкривати національні та загальнолюдські цінності, жити й творчо діяти в умовах глобалізаційних змін та полікультурного суспільства, цінувати надбання національної культури й поважати здобутки інших народів. [22]

Цікаво, що одним зі структурних компонентів читацької компетентності дослідники називають ціннісний. Учителі знають, що надзвичайно складна галузь педагогіки – аксіологічна, духовна освіта. У ній немає простих рішень. Проте, спираючись на певні напрацювання, спробуємо вважати її головною метою в сучасній державній школі (за прот. В.Зенковським). Це потребує

ретельного перегляду принципів і методів навчання в умовах зміни самої якості сприйняття світу.

Рис.1.1. Взаємозв'язок росту духовності з вивченням творів художнього Слова

Духовно-моральний, інтелектуальний ренесанс сучасної школи пройде швидко та успішно, коли ми довіримося невичерпному джерелу пізнання Бога, життя, себе – художній літературі (рис.1.1). За словами доктора педагогічних наук, професора кафедри логіки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Г.М. Сагач, «духовний Армагеддон, моральний занепад, інфляція слова, низька культура суспільства становлять загрозу державотворенню України, яка потерпає насамперед від морально-духовних проблем, від кризи слова, духу». [27]

Відродження життя повинне починатися зі школи. Завдяки духовному вихованню в учнях пробуджується моральна обдарованість, моральна самосвідомість. Вони стають чутливими до проблем окремих людей та суспільства в цілому, вчаться використовувати свої таланти та готуються стати справжніми громадянами України.

«Якщо добрі почуття не виховані в дитинстві, їх ніколи не виховаєш» – це з досвіду геніального Василя Сухомлинського. Духовний лідер нації Ліна Костенко попереджає: «Немає часу на поразку».

Література повинна викладатися на засадах Істини, Добра, Краси, Віри, Надії, Любові. На діалогах із Вічністю, з Богом.

Слід зазначити, що вивчення літератури традиційно ще носить скоріше *пізнавальний*, ніж *виховний* характер. На жаль, існуючі методики не повною мірою відповідають потребам часу, а значить і запитам учителя літератури. Вивчення проблеми використання християнських моральних цінностей в освітньому процесі у філософському, літературознавчому, педагогічному, психологічному та методичному напрямках свідчать про відсутність єдиного підходу до проблеми. [6]

Актуальність теми цього навчально-методичного посібника обумовлена недостатнім дослідженням питання виховання духовності засобами зарубіжної літератури та відсутністю розробок для їх практичного використання.

Мета цього посібника – виявити оптимальні шляхи ефективного поєднання процесу виховання дитини на засадах християнства з розвитком різноманітних компетентностей, насамперед читацької; аналіз власного досвіду цілісної роботи над художніми текстами, що містять біблійні образи, мотиви та цінності.

Завдання: систематизувати накопичені авторські матеріали за темою, розробити особистісно орієнтовану методику викладання літератури як предмета духовно-морального спрямування – **методику виховання духовності засобами художнього слова.**

Розділ II. Логіка духовності та система її координат при роботі з художнім словом (авторська концепція)

Отже, як виховувати духовність? Однозначно, за допомогою книг майстрів Слова на особливих уроках – будемо називати їх **уроками літератури духовно-морального спрямування**.

Якби книги були дрібницею, їх би не палили на вогнищах. Гарна книга – учитель і друг, скарбниця знань, наставник, що вирощує Людину. Автори могли сперечатися й навіть воювати з Церквою, але в кращих творіннях своїх виходили на інші пласти буття, де Боже вступало у свої права, а людське підпорядковувалося. Як кажуть богослови, це чудо творчості, що від благодаті Святого Духа. В різних творах можна відчутися натяк на духовну проблематику, побачите євангельське світло. Великі письменники несуть глибокий сенс в одязі художнього тексту, а не проповіді. «Портрет Доріана Грея» – це зашифрована ідея вчення апостола Павла про зовнішню й внутрішню людину. Богослів'я в літературі порівнюють із троянським конем, який завозить спецназ біблійних мотивів і образів на територію, де добру потрібна допомога. Творці текстів світової літератури безпосередньо та опосередковано зверталися в пошуках духовно-моральних цінностей до християнства, черпаючи з нього мотиви та образи впродовж багатьох століть.

Відомі українські науковці особливу увагу приділяють визначенню оптимальних методів, прийомів та видів навчальної діяльності, що здатні виховати в дитині найкращі духовно-моральні якості та сформувати вдумливих читачів.

Науковець Мар'яна Іванюк стверджує: введення в шкільні програми творів, які містять образи, наповненні етично-моральними християнськими цінностями, вимагає від педагога переосмислення підходів до аналізу тексту.

Проблема аналізу художнього твору була й залишається провідною в системі літературної освіти здобувачів освіти. Дуже важко поринути в глибини

тексту, але цьому потрібно постійно вчитися. Слухати себе, своє серце, думати. Шукати шляхи. Робити кроки. Маленькі чи великі.

На уроках зарубіжної літератури пріоритетною вважаємо таку систему координат, що виділяє, комбінує вісім напрямів у роботи над художніми творами (табл.2.1):

Таблиця 2.1

Напрями у роботі над творами зарубіжної літератури на уроках духовно-морального спрямування

Кожен з цих напрямів-кроків пов'язаний із глибокими емоціями, які, на думку науковців, повинні супроводжувати весь процес виховання та художнього пізнання. Художні образи повинні бути сприйняті не лише розумом, а й серцем. Тільки на цій основі вони набувають великої сили, можуть викликати у дітей відповідне ставлення, що виявляється через почуття радості, захоплення, суму тощо.

Сучасний учений-методист Є. Пасічник вважає найпершим завданням учителя зробити уроки літератури **уроками морального прозріння**. [6] Невід'ємним компонентом виховання на уроках літератури він визначає емоції. Алгоритм педагогічної діяльності на уроках літератури щодо виховання на

основі християнських моральних цінностей у контексті зазначеної концепції виглядає таким:

художній образ → моральні почуття → моральні переконання → моральна діяльність → моральні стосунки (поведінка).

Апробація й впровадження результатів авторської роботи:

1. Активна участь у Всеукраїнських, обласних, міських заходах, присвячених проблемам викладання предметів духовно-морального спрямування.

2. Участь і перемога у декількох номінаціях на Всеукраїнському конкурсі «Вчитель року з предметів духовно-морального спрямування», проведення майстер-класу (2013р.).

3. Обмін досвідом з колегами у загальнодоступних в медійному просторі групах вчителів-словесників («Словесники Донеччини», «Лінгвістичні смаколики», «ЗарІстФіл») (Додаток 1).

4. Щорічна участь у заходах обласного, міського рівнів (Серпневі конгреси освітян Донеччини, «Філологічний Оскар Донеччини», коучинги, технопарки, майстер-класи) (Додаток 2).

5. Проведення на базі Донецького ОблІППО авторських курсів підвищення кваліфікації вчителів – викладачів предметів духовно-морального спрямування (2018р.) (Додаток 3).

6. Під керівництвом Донецького ОблІППО організація трьох обласних вебінарів у рамках авторської творчої майстерні «Формування громадянської та соціальної компетентностей учнів ЗЗСО засобами гуманітарних дисциплін».

7. Створення у складі творчої групи під керівництвом Л.С.Білозерової «Лоцій до уроків зарубіжної літератури в аспекті аналізу системи цінностей літературних героїв» (Додаток 4).

8. Робота з об'єднання творчої педагогічної спільноти Маріуполя з метою обміну й популяризації передового досвіду, створення в 2020 році «Клубу-майстерні вчителів Слова» (Додаток 5).

9. Розміщення авторських матеріалів за тематикою «Аксіологічний напрям. Морально-етичне виховання засобами словесності» на Padlet, яка увійшла до колективного творчого продукту в 2019-2020 навчальному році – Padlet «Майстерня Слова вчителів Маріуполя» (Додаток 6).

10. Семирічна співпраця з Маріупольським телебаченням (православна програма «Родничок» на ТВ-7).

Вважаємо, це дуже важливо – ділитися, обмінюватися досвідом проведення текстологічного аналізу творів зарубіжної літератури з метою виявлення найбільш репрезентативних зразків, що втілюють біблійний дискурс (за словами доктора філологічних наук О.А. Пороль). [24]

В умовах технологізації сучасного суспільства школі необхідно мати інструментарій, який може допомогти в складному інформаційному просторі пробудити інтерес до читання, виховати дитину. Розглянемо більш докладніше запропоновані вісім напрямів у роботі на уроках зарубіжної літератури.

2.1. Прийом «повільного читання» в роботі над творами художньої літератури

Художні твори, що вивчаються у школі, повинні стати могутнім засобом формування світогляду учнів, виховання в них високих духовно-моральних якостей. Але кожному з нас потрібно **вчитися читати книги, щоб читати їх правильно.**

Й у дорослих, й у дітей свій досвід зустрічі з книгою. Коло читання – найважливіше, що має людина.

Один із способів поліпшити свої компетенції – це уважно читати й аналізувати могутні книжки. «Необхідно вчити дитину читати й думати», – говорив геніальний Василь Сухомлинський.

Існують дуже цікаві синонімічні терміни: **«повільне читання»**, **«уважне читання»**, **«близьке читання»** (**«creative reading»**, **«close reading»**). Вони про одне й те ж. Про особливий, вдумливий, критичний метод аналізу тексту, зосередження на істотних деталях та закономірностях з метою глибше й точніше зрозуміти зміст.

У літературознавстві **повільне (уважне) читання** – це компетентна інтерпретація короткого уривку тексту. У такий спосіб можна проаналізувати всебічно окремі слова та речення, за якими проступають ідеї та з яких сплітається сюжет.

Метою «повільного читання» є спостереження за текстом та аналіз його структурних елементів, культурних або історичних відсилок, особливостей будови тощо. Можна починати з певного уривку або пильно спостерігати за поступовим розгортанням більших текстових структур: композиції, системи лейтмотивів, особливостей сюжетної будови, переосмислення певної літературної традиції чи ж підключення до неї.

Читаючи повільніше, ви не тільки встановлюєте міцніші зв'язки між новою інформацією та раніше набутими знаннями, а й маєте можливість глибше відчувати символізм твору, приховані сенси та натяки, які ви могли б пропустити під час швидкого читання.

Сучасний літературний критик, професійний літературознавець Ганна Улюра вважає глибоке повільне читання станом зміненої свідомості.

Вчені рекомендують його як одну з практик відволікання від швидких темпів сучасного життя. Канадський автор Джон М'єдема називає такий спосіб читання свідомим уповільненням та стверджує, що ця методика корисна для розвитку творчої уяви в дорослих і дітей, стимулювання їх здатності до вирішення проблем і сприйняття читання як виключно приємного переживання

в повсякденному житті. Професор Єльського університету Ланселот Р. Флетчер наполягає, що уважне читання – це засіб розкриття авторського задуму.

Повільне читання, як і написання книг, вимагає певних прийомів, зокрема, необхідності виділяти ключові слова, образи й деталі твору, робити обов'язково нотатки на полях, задавати критичні питання, бути терплячим, приділяючи особливу увагу важким і заплутаним фрагментам, уникаючи поспішних висновків про симпатії та антипатії до персонажів книги. Говорячи образно, *повільне читання – це завжди дуже цікава подорож з незабутніми відкриттями.*

2.2. Пошук концепту як найважливішого орієнтиру розуміння ідеї автора

Одним із важливих принципів аналізу художнього твору є вимога розглядати його в єдності змісту й форми. Художній твір повинен бути сприйнятий учнями як цілісна ідейно-художня структура. Ідея в літературному творі не виражається декларативно автором, вона захована в його тканині – в усіх його компонентах, які виступають у взаємному зчепленні. [23]

Науковці наполягають, що дослідження **концептів** у художній літературі може принести величезні плоди, дозволяючи більш глибоко й різнобічно аналізувати художній текст.

З цією метою вважаємо доцільне визначити поняття «концепт» (оскільки й дотепер з-поміж ученими немає усталеного погляду на це явище) та оцінити способи його дослідження.

Літературний концепт – такий образ, символ або мотив, пов'язаний з геополітичними, історичними, етнопсихологічними моментами, що лежать поза художнім твором. Концепт формує художній світ твору та дозволяє вивчати його (твір) з точки зору аксіології, гносеології та онтології.

Цікавим видається погляд на сутність концепту письменника В. Шевчука, якого справедливо називають сучасним класиком української новітньої літератури, творцем і дослідником літературного процесу в Україні. Його

визначення концепту вважаємо найкращим: «**Концепт** – поняття неоднозначне, і як таке його й треба розглядати. Це складне абстрактне поняття, яке вживається при творенні художнього твору і яке стає інтелектуальним стрижнем, що з'єднує твір в єдину конструкцію, є його визначальною думкою, яка проходить через увесь твір у формі образних знаків, а водночас є побудником творення символів, метафор, з'єднуючи невідповідні поняття в несподіваному ракурсі і тим наповнюючи твір поглибленим змістом. Це свідоме оперування культурним спадком попередніх епох через використання загальноприйнятих, загальнолюдських національних смислів. Концепт вражає освіченого читача несподіваними порівняннями символів, витворюючи вишукану структуру, яка не раз заміняє сюжет.» [21] На думку письменника, концепти належать до категорій загальнолюдських, при цьому все загальнолюдське є похідним від національного і не вищим за нього. Виходячи з цього, В. Шевчук визначає трирівневу побудову концепту: індивідуальне → національне → загальнолюдське, аргументуючи свою думку тим, що «обсяг поняття «національний» ширший від обсягу «загальнолюдське», і то через те, що загальнолюдське – це вибірки з більших площин, якими і є національне. [21]

На сучасному етапі в літературознавстві неможливо відслідкувати єдину думку в трактуванні поняття "концепт" і його можливість характеризувати оточуючий світ.

Дослідники відзначають, що концепт як категорія, одна з найважливіших для цілої низки гуманітарних наук, характеризується своєю неоднорідністю. Виділяються конкретні й абстрактні, індивідуальні та групові концепти, їх поділ можна продовжити до транскультуральних універсалій.

Більш детально типологію концептів можна розглянути за наступними ознаками (за класифікацією Бабушкіна А.П.) [1]:

- 1) мисленнєві картинки (конкретні зорові образи – *собака «німецька вівчарка»*)
- 2) схеми (менш детальні образи – *дім як помешкання*);
- 3) гіпероніми (дуже узагальнені образи – *дерево, дорога*);
- 4) фрейми (сукупність асоціацій, які ми зберігаємо у пам'яті – *Новий рік*);

- 5) інсайти (знання про функціональне призначення предмету – *виделка*);
- 6) сценарії (знання про сюжетний розвиток подій – *пологи*);
- 7) калейдоскопічні концепти (сукупність сценаріїв та фреймів, які пов'язані з почуттями – *щастя, душа*).

Отже, **концепт** – це *стрижень тексту*.

2.3. Підтекст і макротекст – інші плани повідомлення глибинного змісту літературного твору

Аналіз в єдності змісту й форми вимагає пильної уваги до тексту художнього твору. Згадаємо слова Івана Франка: «Книги — морська глибина...» Художні твори славетних духовних та ідейних наставників вражають своєю глибиною змісту. Художня мова, на відміну від наукової, характеризуються своїми закономірностями в змалюванні життєвих явищ. Як казав ще один відомий поет, «глибина тексту – це підтекст». Відкриття, вперше зроблене Бахтіним в області теорії літератури: будь-який текст будується як мозаїка цитат, це вбирання і трансформація якого-небудь іншого тексту. [15]

Науковці стверджують, що **підтекст** художнього твору – це форма вираження неавторського слова. Д. Лихачов визнавав позасвідомий характер творчості та, навіть, обов'язкову присутність у творі чогось стороннього поглядам і намірам митця. У глибинних пластах підтексту Лихачов виявив шар «активного свідомого впливу на читача» та «шар пасивний», виникаючий поза авторським наміром і який є своєрідним «світоглядним фоном», несвідомою ілюстрацією пануючих у суспільстві уявлень.

Саме тому висновок про підтекст як глибину тексту є абсолютно справедливим і виправданим.

Згідно з цим, підтекст – результат інтелектуальної співтворчості автора й читача, коли перший – водночас свідомо й несвідомо засобами непрямого висловлювання організує інформативно місткий зміст, а другий – прагне суб'єктивним тлумаченням охопити обмежений автором інформаційний

простір, одержує можливість збагнути суть «сказаного неказаним», нерідко навіть проникаючи за рамки авторської свідомості. [25]

Підтекст – прихований, внутрішній зміст висловлювання.

Сучасне літературознавство вчить: чим більш глибоким є сенс твору, тим більш невичерпними будуть його інтерпретації.

У сфері підтексту реалізується культурно-мистецька та жанрово-стилістична проблематика творчості письменника.

З причини того, що термін **«макротекст»** ще не отримав остаточної трактовки, ми, слідом за сучасною наукою, зупинимося на його значенні **«інтертекста»** – діалога між текстами.

У сучасному літературознавстві **«інтертекстуальністю»** називають загальну сукупність міжтекстових зв'язків, до складу яких входять не тільки несвідоме, автоматичне цитування, але й спрямовані, осмислені, оціночні посилення до попередніх текстів та літературних фактів, співвідношення між авторським та чужим словом, яке стає головним принципом збільшення власного смислу тексту, своєрідною базою даних, що лежить у основі твору. [25]

Інтертекстуальність вважається умовою будь-якого тексту, розглядається як «діалог» між літературними текстами, як спосіб породження значень у тексті за допомогою більш або менш маркованих слідів інших текстів у вигляді цитат, алюзій, ремінісценцій, пародій або цілих вставних оповідей.

Розгадування підтекстів, інтертекстів твору – складна творча робота, яка викликає цілий спектр емоцій. Літературознавці вважають, що це завжди результат інтелектуальної, духовної співпраці автора й читача. Сприймання, декодування підтексту потребує зусиль, знання методів дедукції та індукції. Компетентний читач нерідко може проникати за межі авторської свідомості. Якщо ми «пропускаємо через себе» твір, намагаємося досягнути його глибини, то ми займаємося розкриттям його підтекстів, макротекстів.

Підтекст і макротекст (інтертекст) можна вважати глибокими підводними течіями твору.

2.4. Визначення тематики й проблематики – перша складова аналізу літературного твору

Тематика художнього твору традиційно розглядається в літературознавстві як одна зі сторін змісту літературного твору. Центром художньої тематики є поняття «тема». Тематика художніх творів багата й різноманітна.

Сучасне літературознавство художні теми поділяє на кілька груп. По-перше, предметом пізнання в літературі стають **«вічні теми»**. Пласт тематики, пов'язаної з загальнолюдським буттям, називають **філософським**.

По-друге, у художніх творах зображуються реалії життя народів, країн і часів у їх історичній конкретності. Все, що оточує життя людей певної епохи, становить предмет **культурно-історичної** тематики.

Але найбільш значущою й поширеною в літературі є тема людини та її існування у світі. Образ людини – основний у мистецтві слова. Людина як предмет зображення – центр літературної тематики в цілому. Тому даний тематичний комплекс називають **екзистенціальним**. Усередині нього також можна виділити кілька умовних тематичних груп. Художній твір тому рідко буває монотематичним, тобто присвяченим розкриттю тільки однієї теми. Твори епічні та драматичні частіше бувають політематичними, тобто в них присутні кілька різних тем, які хвилюють письменника.

Виходячи з цього, у творі виділяють головну, домінантну тему (або теми), яка формує змістовний план твору, стає його тематичним стрижнем, і теми побічні, або периферійні, що виникають по ходу розвитку дії або організують частини тексту.

Художник може й не прагнути висловити тематику безпосередньо. Такі теми іноді називають **підтекстовими**, тому що автор на них тільки натякає, і читачеві самому належить з'ясувати ці глибинні теми художнього твору. Глибинні теми збагачують твори й дають можливість неоднозначних тлумачень, різних інтерпретацій змісту тексту. Робота над **тематикою** твору

завжди дуже цікавить учнів, дозволяє побачити той самий «айсберг» літератури.

У кожного автора тематика нескінченно різноманітна, неповторна. Зміст твору не обмежується тематикою, він включає й **проблематику**.

Проблематика – це коло проблем, охоплених авторським інтересом, питань, поставлених у творі перед читачами, героями, часом. Ці проблеми можуть мати соціальний, етичний, екологічний, психологічний характер.

Переважно проблематика спрямована на ідейне осмислення характерів, зображених у творі. Вони залежать від світоглядних засад автора.

Пам'ятаємо, що не в кожному творі є проблеми. Вони можуть бути відсутніми у творах розважального характеру.

Проблемою називаємо питання, які ставляться або вирішуються у творі. Причому письменник не зобов'язаний давати відповіді на всі питання. Іноді важливо поставити питання – відповідь на нього дасть хтось інший.

Таким чином, проблематика творів – сукупність питань, які треба дослідити й розв'язати.

Тематика й проблематика нескінченно різноманітні, як світ, де ми живемо.

2.5. Порівняльна характеристика головних образів твору

Ніщо так не загострює, не відточує розум, як порівняння різних предметів, явищ, дій.

Робота з образами-персонажами займає дуже важливе місце у системі шкільного опрацювання літературного твору.

Порівняльна характеристика – один із способів вивчення персонажів. Існує декілька варіантів її здійснення: в одному творі, у межах різних текстів, між літературними героями та персонажами інших видів мистецтва, між літературними образами і психологічними типами людей. Навчальна мета в кожному випадку своя. Це може бути осмислення системних зв'язків між

образами-персонажами твору, усвідомлення його змістового наповнення та ідейно-тематичної спрямованості, установлення спорідненості різних текстів, простеження еволюції героя певного типу в мистецтві взагалі чи літературі зокрема, виявлення здатності мистецтва слова здійснювати міметичну функцію – зокрема наслідувати людські характери. [5]

На уроках літератури порівняльні характеристики допомагають більш глибоко зрозуміти авторський задум, по-новому побачити відомих героїв.

Складніше школярам порівнювати схожих героїв. Тому тут треба давати оцінку не тільки подібним властивостям, але й розглядати те, що надає кожному персонажу індивідуальних рис. [5]

Порівняння – спосіб, шлях при роботі над складними питаннями твору. Головні образи порівнюються з одними й тими ж ознаками або в подібних ситуаціях.

Порівняльна характеристика може несподівано привести до нового бачення старих хрестоматійних персонажів. Існують 2 типи порівняння: за подібністю й за протилежністю (контрастом). Порівнюючи різних за якостями характеру персонажів, ми виявляємо їх схожість, і навпаки: у зовні схожих героїв – глибоке розходження.

Зазначимо, що не менш цікаво простежити за характером і життям одного – головного героя, з яким відбуваються істотні зміни, що краще представити у вигляді таблиці співвіднесення дій, вчинків їх наслідкам.

Як видно з усіх попередніх суджень, значне місце в опрацюванні образів-персонажів займають порівняльні характеристики.

Порівняльна характеристика – шлях вивчення героїв книги.

2.6. Зіставлення початку й кінця твору у відкритті особливості стиля митця

Створюючи твір, автор сам обирає принципи компоновання елементів композиції, використовуючи при цьому особливі композиційні прийоми. Зупинимось на одному з найвідоміших – **прийомі кільцевої композиції (обрамлення), коли автор зіставляє події початку й фіналу твору.** В основі кільцевої композиції лежить принцип обрамлення, повторення в кінці твору будь-яких елементів його початку.

Обрамлення перетворює початок і кінець тексту на художню рамку, в якій оповідач висловлює повчальні сентенції, міркування, що допомагають збагнути ідею твору.

Мета кільцевого виду композиції – втілити особливий художній сенс, використовуючи незвичайний порядок і поєднання елементів, частин твору, опорних деталей, символів, образів, засобів виразності. У цьому випадку поняття композиції наближається до поняття структури, вона стає стильовою домінантою твору й визначає його художню своєрідність. [43]

Залежно від виду повтору в кінці визначають звукове, лексичне, синтаксичне, смислове кільце.

Смислове кільце зустрічається найчастіше у творах віршованих та прозових, сприяючи виділенню ключового художнього образу, сцени, «замикаючи» основну думку автора й підсилюючи враження замкнутості життєвого кола. Кільцева композиція не тільки надає розповіді завершеність і гармонійність у пропорційності частин, а й наче розширює межі змальнованої у творі картини відповідно з авторським задумом.

Не слід плутати кільцеву композицію із **дзеркальною**, яка також заснована на прийомі повтору. Але в ній головним є не принцип обрамлення, а принцип «віддзеркалення», тобто початок і кінець твору повторюються в протипоставленому вигляді. [43]

Пам'ятаємо, ***початок і кінець – сильні позиції тексту.***

2.7. Метод аналогій у літературі як засіб відкриття таємниць життя і творчості письменників

Як свідчать енциклопедії, аналогія – це подоба, рівність відносин; схожість предметів, явищ, процесів, величин тощо в яких-небудь властивостях, а також пізнання шляхом порівняння (рис. 2.1).

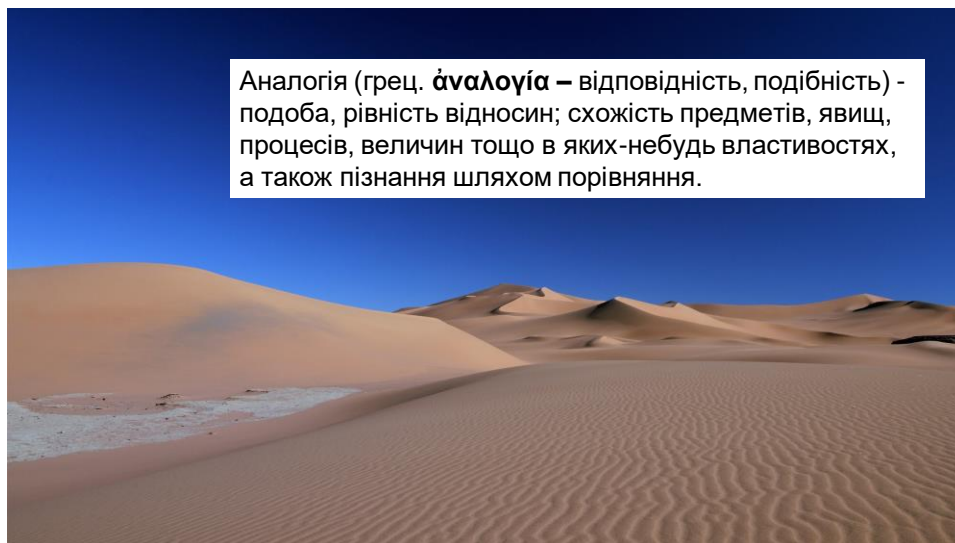

Рис. 2.1. Поняття аналогії в науковій літературі

Аналогія як форма мислення – це індуктивний умовивід, коли *на основі подібності двох об'єктів по якимось одним ознакам робиться висновок про їх схожість за іншими ознаками*. Аналогія не дає достовірного знання, але вона відіграє важливу роль при висуванні гіпотез як засіб з'ясування проблеми та напрямів її вирішення.

Вікіпедія звертає увагу, що «метод аналогій дає змогу встановити відношення відповідності, схожості між двома системами, що розглядаються за деякими ознаками». Про схожість предметів, явищ говориться в Біблії (рис.2.2).

Метод аналогій розширює можливості вивчення явищ і вже давно одержав широке розповсюдження. Він належить до креативних методів, призначених до активації нашого творчого мислення, подолання звичних шаблонів. Метод

заснований на властивості мозку встановлювати асоціативні зв'язки між явищами, думками, враженнями, емоціями.

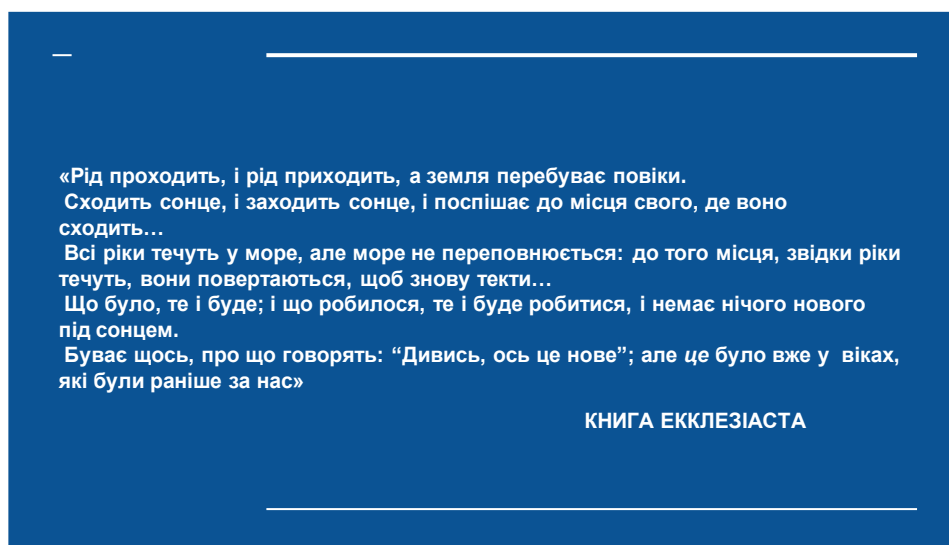

Рис. 2.2. Біблійне тлумачення аналогій між предметами, явищами

Аналогії роблять незнайоме знайомим, а знайоме незнайомим, даючи можливість поглянути на проблему з несподіваного боку. У цього методу невичерпні засоби для розвитку фантазії, отримання оригінальних рішень. Таким чином, метод аналогій дозволяє подивитися на літературні явища з несподіваного боку.

Пошук схожості предметів, явищ, процесів – необхідна складова сучасного уроку літератури, найефективніший засіб розвитку критичного мислення.

Безумовно, *аналогії – пізнання глибинної суті явищ.*

2.8. Використання лоцій як інструменту пізнання, аналізу, критичного мислення

Автором креативної педагогічної ідеї створення **лоцій**, що була схвалена Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх закладах, стала вчителька комунального закладу «Маріупольська загальноосвітня школа I-III ступенів № 52 Маріупольської міської ради

Донецької області» Лідія Семенівна Білозерова – відомий творчий педагог з багаторічним досвідом роботи у напрямку духовно-морального виховання, поет, прозаїк приморського міста. Не дивно, що новий оригінальний інструментарій до уроків зарубіжної літератури отримав назву «лоції».

Так що таке **лоції**?

Лоції в системі уроків літератури
(характеристики Л.С. Білозерової) [16]

Лоція – це візуально-емоційна карта, що запрошує до роздумів про духовні й моральні цінності та пріоритети літературних героїв; про мотиви вчинків; про соціальні передумови їхнього вибору; про визначальний вектор формування того чи іншого психотипу; про миттєве, тимчасове та вічне у світоглядній системі героїв.

Лоція – це можливість для кожного учня особисто осмислити філософські, моральні, соціальні, естетичні критерії письменницького задуму в проекції на літературного героя.

Лоція – це план-колайдер, що здатний «розігнати» думку, інтенсифікувати процес входження в тему всього класу на уроці (у групах, парах) як при вивченні твору та у процесі аналізу, так і при підготовці до творчої роботи.

Лоція не дає відповіді, а пропонує провести *власне дослідження* на альтернативних рівнях; допомагає уникнути нівелювання та стандартизації в осмисленні особистості, вчинків, світосприйняття літературного героя.

Лоцію можна використовувати як повністю, так і фрагментарно на уроках будь-якого типу.

Лоція – це керівництво, що пропонує шлях до творчості та співтворчості без диктату авторитетних думок і оцінок, з правом вибору власного бачення і прочитання, трактування та вердикту.

Лоція – це компактний план для вчителя й учня, логічно виважений, багаторівневий, що запам'ятовується єдністю думки й почуття.

За словами автора ідеї Л.С.Білозерової, лоція – це шлях творчості та співтворчості вчителя й учня, засіб входження в тему всіх учнів (навіть тих, що зазвичай пасивний), це можливість прояву яскравої індивідуальності учнів у момент пошуку відповіді на поставлені проблемні питання.

Лоції допомагають долучити школяра до кращих здобутків світового письменства через пошуково-практичну та самоосвітню діяльність, а учневі – сформувати ключові та предметні компетентності, насамперед читацьку. Бо лоції орієнтовані на формування стійкої мотивації до читання художньої літератури, до вивчення зарубіжної літератури як скарбниці духовних цінностей людства; **формування духовного світу особистості, її високої моралі, ціннісних орієнтацій, що є основними завданнями вивчення зарубіжної літератури в школі.**

Нова технологія, безумовно, сприяє творчому, інтелектуальному, духовному розвитку учнів, формуванню читацької компетентності сучасного читача, здатного розуміти прочитаний текст, розмірковувати над його змістом, аналізувати та критично оцінювати отриману інформацію, співвідносити текст із особистим життєвим досвідом, висловлювати власну думку та ставлення до прочитаного, формулювати гіпотези, висновки тощо.

Лоції віддалено нагадують «опорні конспекти» 80-х і 90-х і є новою «опорою» для уроку з використанням критичного мислення.

Лоція передбачає виконання творчих завдань, спрямованих на уміння працювати з текстом в аспекті аналізу системи цінностей літературних героїв.

Кожна лоція містить картинки, схеми, таблиці, символи, багато запитань, прислів'я, цитати та висловлювання відомих письменників, літературознавців, які можна творчо використовувати на уроках. Потрібно поступово (зверху-вниз) виконувати певні завдання, що розміщені на одній сторінці. Можливо записувати відповіді, малювати, підкреслювати, виділяти важливе й значуще. Кожен учитель самостійно обирає, на яких етапах уроку й етапах вивчення твору працювати з певним матеріалом: до сприйняття (читання) художнього

твору, на етапі актуалізації опорних знань або першого коментованого читання, після прочитання, удома або в класі тощо.

Лоції від початку й до кінця відповідають заданому концепту: «Система моральних цінностей героїв». Безумовно, за таким методичним інструментарієм майбутнє української школи. [17]

Лоція – це «лоцманська карта» уроку літератури духовно-морального спрямування.

Розділ III. Приклади практичної реалізації восьми головних напрямів у роботі на уроках зарубіжної літератури

Таблиця 3.1.

У цьому розділі розглянемо приклади практичної реалізації запропонованих напрямів у роботі (табл. 3.1).

Предметом аналізу буде духовна (біблійна, релігійна) складова в літературі (художній, релігійній).

Об’єкти дослідження :

1. Христова притча про доброго (милосердного) самарянина
2. Г.К. Андерсен «Снігова Королева»
3. Ж. Верн «П’ятнадцятирічний капітан»
4. О. Генрі «Дари волхвів»
5. О. Грін «Пурпурові вітрила»
6. Р. Дал «Чарлі й шоколадна фабрика»

7. Ф. Достоевський «Злочин і кара»
8. Д. Олдрідж «Останній дюм»
9. А. де Сент-Екзюпері «Маленький Принц»
10. О. Уайльд «Хлопчик-Зірка»

Наукова новизна полягає в аналізі творів та їх систематизації за визначеними напрямками роботи.

Практичне значення роботи:

– можливість використання зібраного матеріалу науковцями, що працюють над проблемами духовного виховання та формування читацької компетентності засобами художнього слова;

– подальша апробація досвіду на уроках зарубіжної літератури;

– використання глибокого потенціалу запропонованих творів у позакласній роботі для розширення знань учнів про сферу духовних цінностей, біблійну символіку з метою виховання висококультурної особистості, ерудованої та обізнаної сучасної молодого людини.

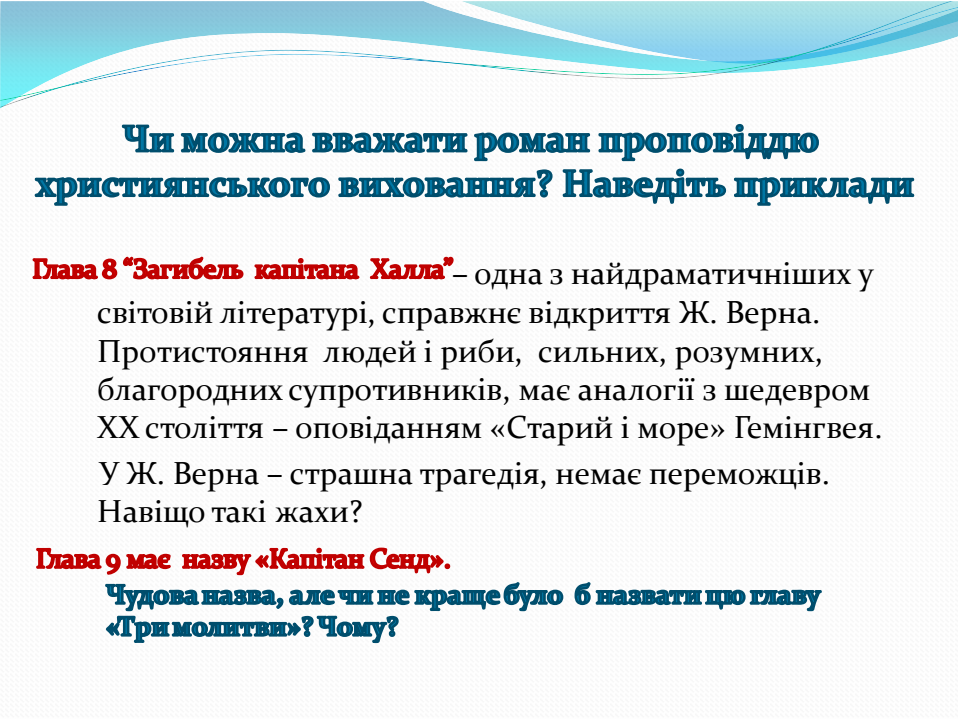
Дослідження показало, що пошук духовної складової – важливий та одночасно складний шлях розкриття авторської позиції. Протягом багатьох століть письменники прагнули осмислити світ за допомогою біблійних знань. Вони зверталися до різноманітних символів – явищ, предметів чи понять. Як правило, зміст біблійного символу потребує декодування, роз’яснення, його важко, а частіше й взагалі неможливо розкрити в повній мірі. Було встановлено особливості розкриття біблійного підґрунтя у художніх творах, їх духовно-моральне навантаження. Слід зазначити, що робота базується на інтеграції знань релігії та літератури.

Результати проведеного дослідження дають можливість зробити висновок про те, що духовні знання та їх використання – це не лише прерогатива релігії, богослов’я, але й художньої літератури, письменників, що знаходили самовираження в проповіді (прямій чи підтекстній) християнських цінностей, навіть якщо їх особисте життя цьому не відповідало. З’ясовано, що

духовні символи допомагають автору творити яскраві художні образи та краще доносити ідею твору до читача.

3.1. Прийом «повільного читання» в роботі над творами художньої літератури. (Ж. Верн «П'ятнадцятирічний капітан»)

Для розгляду конкретного прикладу використання прийому «повільного читання» звернемося до одного з шедеврів світової літератури – роману «П'ятнадцятирічний капітан» Ж.Верна, який вже третій вік поспіль яскраво висвітлює найважливішу ідею: для дитини необхідне й важливе духовне виховання. Цей найпопулярніший твір, орієнтований нібито на юного читача, корисно, просто необхідно читати дорослим, бо там вони знайдуть відповіді на всі складні питання педагогіки. Чи не тому книга XIX століття пройшла випробування часом, що вона світлоносна, несе проповідь релігійного, християнського фундаменту у формуванні гармонічної людини (рис. 8, 9).

Чи можна вважати роман проповіддю християнського виховання? Наведіть приклади

Глава 8 «Загибель капітана Халла» – одна з найдраматичніших у світовій літературі, справжнє відкриття Ж. Верна. Протистояння людей і риби, сильних, розумних, благородних супротивників, має аналогії з шедевром XX століття – оповіданням «Старий і море» Гемінгвея. У Ж. Верна – страшна трагедія, немає переможців. Навіщо такі жахи?

Глава 9 має назву «Капітан Сенд».
Чудова назва, але чи не краще було б назвати цю главу «Три молитви»? Чому?

Рис. 3.1. Приклади проповіді християнського виховання в романі Ж.Верна «П'ятнадцятирічний капітан» (8, 9 глави)

**Пропонуємо повільно прочитати уривки з роману Ж. Верна
«П'ятнадцятирічний капітан» (8, 9 глави).**

Це сторінки з видання тих часів, коли «Бога немає». Читаємо...

Приклади звернення до Бога у скрутній ситуації

«Дік Сенд, схрестивши руки, непорушно стояв на палубі й дивився на хвилі, що поглинули капітана Халла, якого він любив, мов батька. Потім, окинув зором обрій, силкуючись нагледіти судно, що в нього міг би попросити допомоги або хоч пересадити на нього місіс Уелдон...

Доводилось дивитися небезпеці просто в очі, бачити все так, як воно було. Що й робив Дік, щиросердно благаючи у Всевишнього допомоги й захисту. "Що робити? — думав він. — Яке рішення прийняти?"»

«— Господи, захисти їх! — прошепотів він»

Рис. 3.2. Приклади звернення до Бога головного героя у романі Ж.Верна
«П'ятнадцятирічний капітан»

Ж.Верн доводить,

що віра в Бога дає людині сили

«Скорбота і жах — такі почуття охопили пасажирів, свідків цієї катастрофи. Всі були приголомшені смертю капітана Халла й матросів.

Страшна сцена розігралася в них майже на очах, а вони були безсилі бодай щось зробити для порятунку товаришів! Вони навіть не встигли вчасно підплисти на шлюпці, щоб підібрати поранених, не встигли заступити судном шлях смугачисі з її страшним хвостом. І капітан Халл з командою навіки зникли в морській безодні...

Коли шхуна-бриг підійшла до місця катастрофи, місіс Уелдон упала навколішки, звівши руки до неба.

— Помолімося! — мовила набожна жінка. — Помолімося за нещасних!

Поруч з нею, плачучи, став навколішки малий Джек. Бідний хлопчик усе зрозумів. Дік Сенд, Нен, Том та інші негри стояли зі схиленими головами, проказуючи молитву за місіс Уелдон.

— А тепер, друзі мої, — мовила до супутників місіс Уелдон, — попрохаймо у Всевишнього сили й відваги для нас самих!»

Рис. 3.3. Приклади звернення до Бога головної героїні у романі Ж. Верна
«П'ятнадцятирічний капітан»

Місіс Уелдон падає на коліна, звівши руки до неба, та починає молитися за капітана Халла й всіх нещасних, що разом з ним навіки зникли в морській безодні (рис. 3.3). Нагадаємо, капітан був начебто батько Діку Сенду. У момент відчаю, коли всі на кораблі відчували тільки скорботу і жах, жінка згадує про велику силу молитви, її здатність втішати, допомагати. Плачучи, стає навколішки її син – малий Джек. Схиливши голови, повторювали слова молитви і той, хто за декілька хвилин перетвориться на п'ятнадцятирічного капітана, і його майбутня надійна темношкіра команда.

Дік Сенд виховувався по-християнськи в родині Уелдонів, тому свою молитву він шепоче раніше чудової жінки – ідеала Жюля Верна. Хлопець має зрілу, дорослу душу і благає Всевишнього захистити всіх, хто залишився на кораблі (рис. 3.2).

Місіс Уелдон – один з найяскравіших жіночих образів світової літератури. На жаль, вона в тіні образу юного капітана. На уроках літератури її майже не згадуємо. Але все найкраще в Діка: доброта, душевний спокій, розсудливість, сила духу, стійкість, милосердя – від неї. Ця красива молода жінка має щире серце, тому така сильна її молитва. І вона звернеться до Бога вдруге, щоб Господь дав сили й відваги всім їм (рис. 3.3).

Звернемо увагу на діалог місіс Уелдон і Діка Сенда.

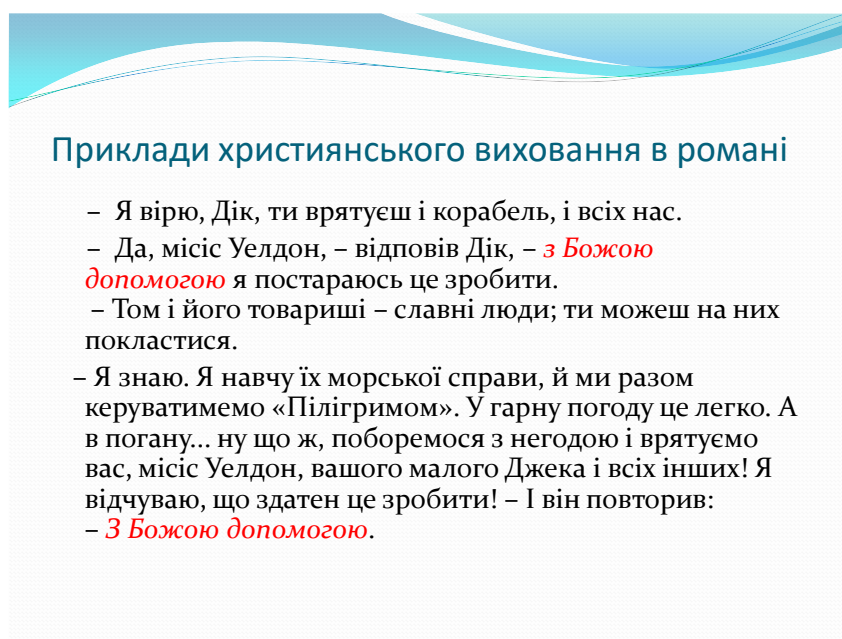

Рис. 3.4. Приклади християнської поведінки в романі Ж. Верна «П'ятнадцятирічний капітан»

Про що говорить з нами Ж. Верн? Про **необхідність віри**, про духовні й фізичні сили, які завжди будуть у того, хто пам'ятає: все від Бога, Він ніколи не залишає своїх дітей, тільки звертайтеся за допомогою (рис. 3.4).

Роман Ж.Верна «П'ятнадцятирічний капітан» – один з найкращих літературних творів **про красу та важливість християнського виховання, про те, як стають яскравими особистостями.**

Будемо вчитися читати й думати над книгами. Це шлях до накопичення Любові у душі, духовного зростання.

Поміркуємо разом над кодексом духовно-моральних цінностей героїв роману «П'ятнадцятирічний капітан» (рис. 3.5, рис. 3.6).

Рис. 3.5. Приклад завдання з визначення системи найважливіших духовно-моральних цінностей роману Ж.Верна «П'ятнадцятирічний капітан»

Рис. 3.6. Приклад завдання з визначення системи найважливіших духовно-моральних цінностей роману Ж.Верна «П'ятнадцятирічний капітан» (орієнтовні відповіді)

Як навчитися повільному, уважному читанню? Можливо, це дар, що є не у всіх? Як відчиняти золотим ключиком таємні двері в авторський всесвіт? Гадаємо, це кожному під силу. Тільки треба читати повільно-повільно, нібито час зупинився, як у дитинстві, день довгий-довгий і нікуди поспішати. Потрібно «налаштуватись» на книгу. Коли «не читається» — не читай. Дочекайся хвилини, коли душа попросить свіжого повітря думок, — і пірнай в океан книги. І розпочнуться дива. І духовні очі побачать те, чого ніхто нібито не помічав у дуже відомій книжці. П'ять років тому відкрила по-новому «Злочин і кару» Ф. Достоевського. Три рази в різні дні починала читати цього автора — але не йшло, нібито щось заважало зануритися в текст (таке буває, помітила ще з дитинства). Тільки іншим разом відчулася легкість, ясність

сторінок – і відразу вразило: «...ні, вже краще прослизнути якомсь кішкою по сходах і втекти, щоб ніхто не бачив.». Ось так: Достоевський, Раскольников і ... кішка. Хто знає, як деякі котики заходять у домівку? Дивишся навкруги, кличеш – нема нікого надворі. Повертаєшся – він вже ходить по кухні. Чудова деталь найцікавішого письменника. Так, кішкою, головний герой непомітно втече й з місця злочину. Нібито просочиться крізь простір і час. Читайте повільно!

3.2. Пошук концепту як найважливішого орієнтиру розуміння ідеї автора. (О. Грін «Пурпурові вітрила»)

Робота над концептами духовного спрямування дозволяє більш глибоко поринати в складні та дуже цікаві пласти художнього тексту.

Літературознавці кажуть про «тайнопис» Олександра Гріна (рис. 3.7), про велику кількість біблійних, християнських мотивів у його повісті.

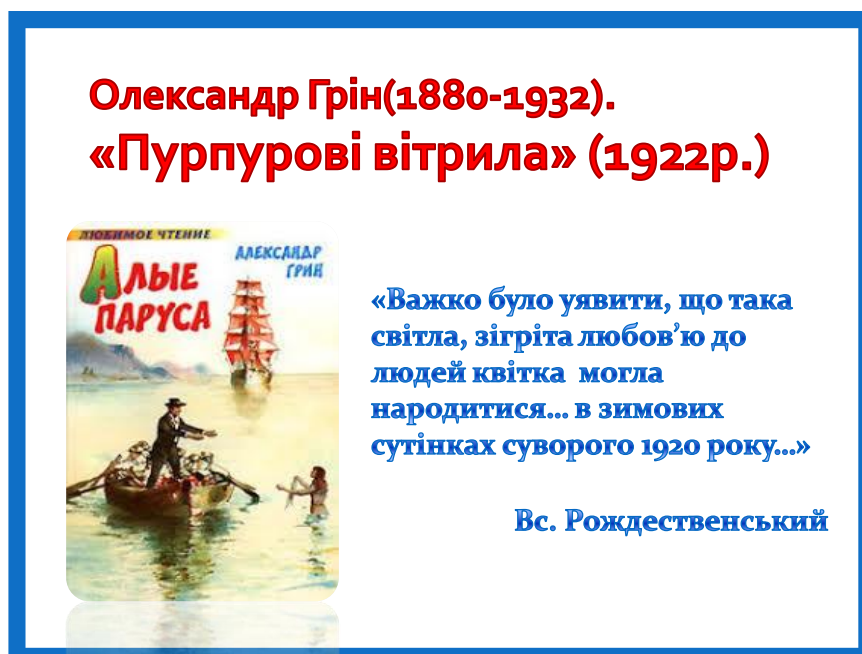

Рис. 3.7. Приклад художнього твору, у якому духовна глибина «прихована» автором

За словами М.Щеглова, «у багатьох грінівських оповіданнях поставлено в різних варіаціях один і той же *психологічний дослід* – зіткнення романтичної, повної таємничих симптомів душі людини, здатної мріяти й млюїтися, й обмеженості, навіть вульгарності, людей, кожного дня всім задоволених, і які до всього притерпілися...»

Герої Гріна поза історією, національністю, релігією, політичними переконаннями. Автору важливо тільки те, що відбувається в душі людини, у незримому очам світі.

«Проза Гріна нерідко провокує «поверхневий ентузіазм». Однак частіше за все Грін просто обводить нас круг пальця, приховуючи під маскою авантюрно-пригодницького жанру й безпомилковістю емоційного удару високу художню думку, складну концепцію особистості, розгалужену систему зв'язків із навколишньою дійсністю», – попереджав В.Ковський.

Розглянемо концепт «душа» у повісті-притчі О.Гріна «Пурпурові вітрила» (рис.3.8). Пояснення найважливіших подій у повісті неможливе без звернення до цього концепту, бо він грає в повісті ключову роль.

Яке слово найчастіше вживається в цій повісті?

«у дзвінкій душі» «з новою душею»

«народився з живою душею»

«красива душа» «сили його душі»

«поет у душі»

«частина їхньої душі»

«ніколи твоя душа не зазнає сліз і журби»

«у бесіді душі з життям, без якого важко збагнути себе»

«у душі речей» «бажання пересічної душі»

«змордована душа»

«тонка душа» «глибоких душ»

«чуже її душі» «всі натяки його душі»

Душа

«Знання Гріна в сфері людської душі, точність зображення перевершили свій час, викликають сьогодні здивування спеціалістів»

Сучасне літературознавство

Рис. 3.8. Приклад пошуку концепту духовно-морального спрямування у повісті-притчі О.Гріна «Пурпурові вітрила»

Рис.3.9. Концепт духовно-морального спрямування «душа» у повісті-притчі О.Гріна «Пурпурові вітрила»

Концепт «*душа*» допомагає не помилитися при аналізі тематики й проблематики твору, не попастися на гачок яскравого образу пурпурових вітрил та концептів «мрія», «любов» (рис. 3.9).

У повісті йдеться про людей із *тонкими душами*, яким найважче у світі, про те, що вони обов'язково зустрінуться, якщо збережуть себе. Повість про дива, про Божу допомогу тому, хто співчуває Христу, лікує Йому рани, про подарунки зустрічей із рідними душами, про те, що «Царство Боже всередині вас є».

Ассоль і Грей зберегли свої чисті душі, з маленьких зерняток надії і мрії виростили райський сад любові.

Про важливість зберегти душу писав Грін століття тому. Любов тут ефектний хід, єднальна нитка, за допомогою якої і можна показати красу духу в його відчутному на дотик пурпуровому втіленні.

Складним підтекстом у повісті є розповідь про розп'яття Христа. Його хресні муки – натяк на хрестоношення кожної людини.

Грін знав про внутрішню й зовнішню людину, тому в повісті є такі слова: «Коли сенс запитання торкнувся, нарешті, її *духовного слуху*, Ассоль стрепенулася...»

У складні 20-ті роки безбожного ХХ століття Грін сміливо розповідає про силу молитви матері, про ладанку Грея, про маленькі молитовки Ассоль.

Глибокі, тонкі душі не тільки в Ассоль і Грея, а й у батьків цих улюблених героїв автора. Кожен з них виживає, як може, у цьому світі. Коли не вистачає сил протидіяти випробуванням, помирають мати Ассоль та батько Грея. Чи зберегли вони чистоту своїх душ? Поміркуємо на уроці.

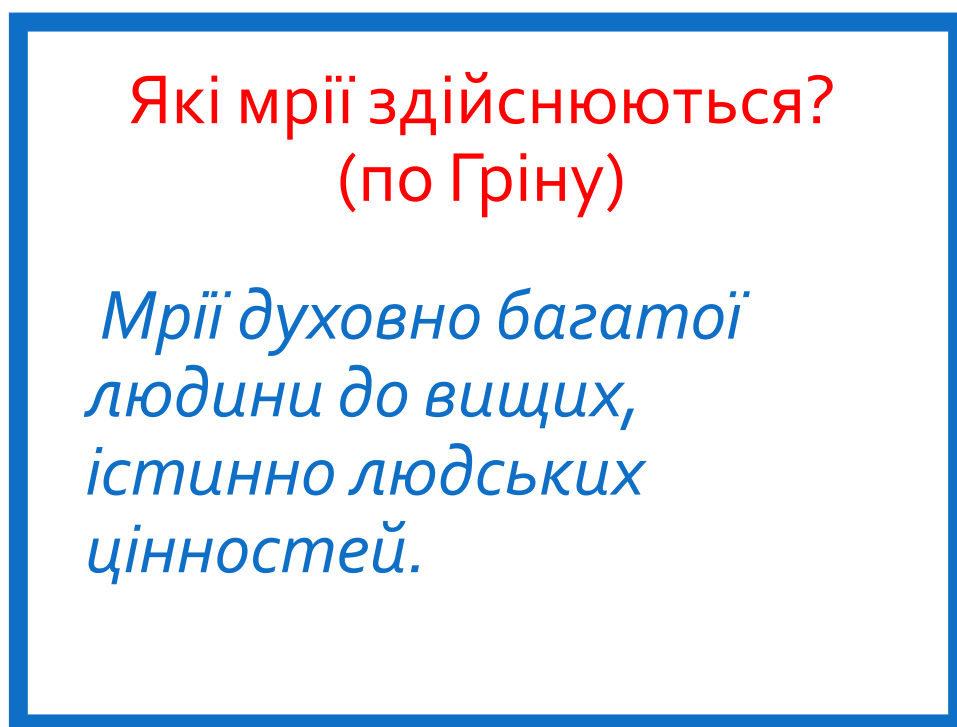

Рис. 3.10. Приклад проблемного, ціннісно орієнтованого запитання на уроках за повістю-притчею О.Гріна «Пурпурові вітрила»

Чомусь так склалося, що всі бачать тільки першу частину фінальних слів Грея. Про «дива своїми руками». Звернемо увагу на третє та четверте речення в цьому абзаці (рис. 3.11). Про усмішку, веселощі, прощення і вчасно сказане, потрібне слово. Це все стосується *світу душі*. «Володіти цим – значить володіти всім» – мудра проповідь Гріна.

«Зцілення Гріном»

Нездійсненна мрія про горду й красиву людину б'ється, як пульс, в книгах Гріна ...

« Я зрозумів одну немудру істину. Вона в тому, щоб робити так звані дива своїми руками... Та є не менші дива: усмішка, веселощі, прощення і... вчасно сказане, потрібне слово. Володіти цим — значить володіти всім»

«... очі дівчини, врешті, ясно розплющилися. В них було усе найкраще людини»

Рис. 3.11. Використання прийому «повільного читання» при аналізі повісті-притчі О.Гріна «Пурпурові вітрила»

Концепт «душа» перекликається з **трьома смисловими центрами** повісті. Вони дуже важливі для розуміння авторської позиції (рис. 3.12).

Перший смисловий центр – вчинок Лонгрена на мосту. «Гамлетівське» питання – пробачити чи не пробачити ворога. «Чорну іграшку я зробив...», – як точно скаже Лонгрен про свій вибір непростення. Він втратить усіх приятелів (читаємо уважно!), довгі роки Ассоль буде рятуватись у світі мрій (що не завжди безпечно!). Помилка душі – і розплата за неї.

Головні смислові центри повісті. Хто з героїв стоїть за ними?

Рис. 3.12. Символічне зображення головних смислових центрів повісті-притчі О.Гріна «Пурпурові вітрила»

Про що свідчить другий смисловий центр повісті (дві перехрещені картинні рами на слайді) (рис. 3.13)?

Які дві картини були в оселі Артура Грея?

- Перша картина – **перевірка душі**, екзамен на милосердя, людяність («жива душа»).
- Друга картина – **допомога душі**, підказка життєвого шляху. («Грей декілька разів приходив дивитися цю картину. Вона стала для нього тим потрібним словом у бесіді душі з життям, без якого важко збагнути себе. **В маленькому хлопчикові поступово вкладалося величезне море»**)

Рис. 3.13. Приклад аналізу епізодів через концепт «душа»

І третій смисловий центр теж пов'язаний з концептом «душа». Хто з героїв пильно вдивлявся в себе? (рис. 3.14)

Рис. 3.14. Аналіз образу головної героїні через концепт «душа»

Таким чином, повість «Пурпурові вітрила» – про таємниці життя «глибоких душ», їх помилки й перемоги, відчай та довгоочікуване щастя.

Ми бачимо, що робота над концептом духовного спрямування дозволяє більш глибоко поринати у складні та дуже цікаві пласти художнього тексту.

3.3. Підтекст і макротекст – інші плани повідомлення глибинного змісту літературного твору. (О. Уайльд «Хлопчик-Зірка», О. Генрі «Дари волхвів»)

У багатьох видатних творах художньої літератури великим підтекстом, макротекстом (інтертекстом) є Святе Письмо.

Для вивчення цієї проблеми звернемося до творчості Оскара Уайльда – провідника християнських цінностей у багатьох своїх творах. Знайдемо біблійний підтекст у його казці «Хлопчик-Зірка».

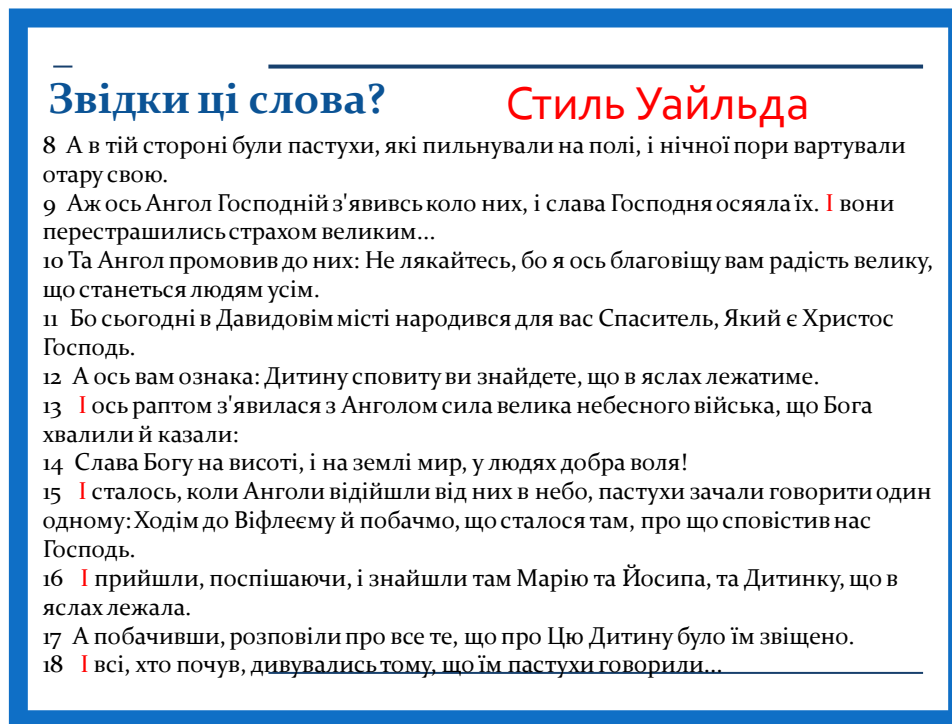

Рис. 3.15. Особливості євангельської стилістики

Рис. 3.16. Авторська євангельська стилізація тексту казки Оскара Уайльда (мовою оригіналу)

Навіщо було Уайльду копіювати текст Святого Письма? (3.16) Вся історія про Хлопчика-Зірку осяяна біблійним світом Різдва Христового, світом

Віфлеємської Зірки (3.15). У кращих традиціях Уайльда різдвяна історія перевертається з ніг на голову (головна парадоксальна історія книги). Різдво йде величезним підтекстом в казці-притчі, допомагає швидкому одужанню головного героя від духовної хвороби, веде світом своєї Зірки до ідеального Царства Любові, Добра, Краси, Милосердя в кінці твору (дзеркальна композиція).

У відомій новелі О.Генрі «Дари волхвів» також можна знайти біблійний підтекст, який допомагає декодувати ще одну (всесвітньо відому) історію кохання, через велич якої ми по-новому бачимо Різдво, головних героїв твору.

**Біблійний підтекст у новелі більш складний,
ніж здається на перший погляд**

Чи випадково є
згадка про царя
Соломона й царицю
Савську в новелі?

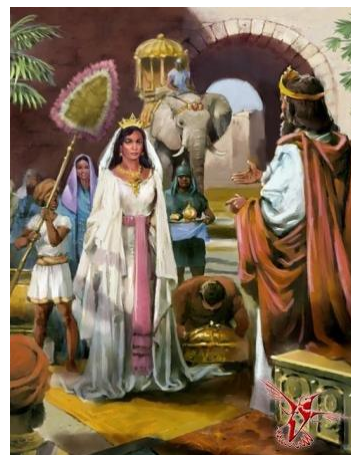

Рис. 3.17. Постановка проблемного запитання для пошуку зв'язку образів головних героїв новели О.Генрі «Дари волхвів» з біблійними образами

Незважаючи на іронічний тон порівняння скарбів молодих героїв новели й величних особистостей біблійної історії, згадка царя Соломона й царицю Савську створює неймовірної глибини підтекст, що підсилює стократно головну ідею твору про красу мудрості й любові (рис. 3.17). Якщо виявити біблійний підтекст, тема й ідея новели відкриються по-новому, головні образи стануть ще більш глибокими.

З підтексту біблійна історія перетворюється на макротекст.

«Як цариця Шеви
прийшла в Єрусалим
послухати мудрість
Соломона, так і волхви
прийшли до Христа, Який
є Божа премудрість»
Ієронім Блаженний

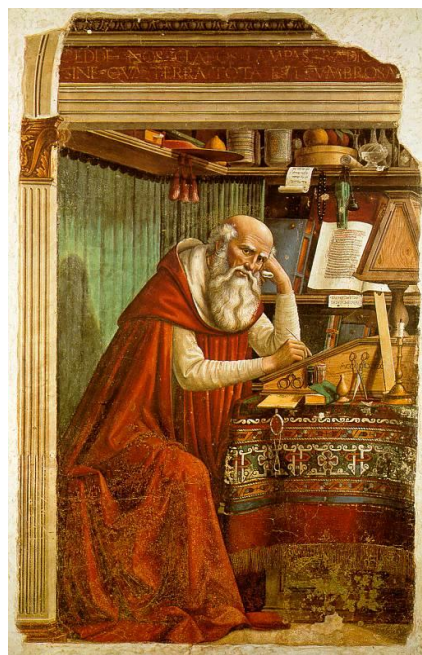

Рис. 3.18. Духовна символіка біблійних образів новели О.Генрі «Дари волхвів»

Для О. Генрі важливий саме моральний бік життя людей – духовне начало, моральна чистота. Великий письменник уславлює велику силу любові, яка робить усіх по-справжньому мудрими. Світло біблійної мудрості в новелі робить цю історію притчею (рис. 3.18).

У багатьох видатних творах художньої літератури великим підтекстом, макротекстом (інтертекстом) є Святе Письмо, завдяки чому тема й ідея творів відкриваються по-новому, образи стають ще більш глибокими.

3.4. Визначення тематики й проблематики – перша складова аналізу літературного твору. (Г.К. Андерсен. «Снігова Королева», Р. Дал. «Чарлі й шоколадна фабрика», О. Грін. «Пурпурові вітрила»)

Робота над тематикою твору завжди дуже цікавить учнів, дозволяє побачити глибини задуму письменника.

Звернемося до найзагадковішого датського автора-казкаря, чий «проповіді» нам ще розгадувати й розгадувати. Нагадаємо, Г.К. Андерсен був справжнім християнином. Вважав казки розмовою з дорослими.

Кожного разу, коли на уроці працюємо з дітьми над «Сніговою Королевою» – королевою всіх казок Андерсена – з'являється відчуття великої, неймовірної таємниці.

І, здається, стаємо однією родиною.

Одні з головних тем казки – тема зовнішньої та внутрішньої краси й тема всепермагаючої сили Добра.

Наведемо приклади дуже важливих тем (серед них є підтекстові) казки «Снігова Королева»:

– ***тема виховання дитини*** («4 системи виховання в казці»: християнське в бабусі Герди, «балування» старої чарівниці, вседозволеність у розбійниці-ватажка, загострення розуму при холоді душі в Сніговій Королеві);

– ***тема Домівки*** (вузька тема – «Три замки в казці», широка тема – «Домівки всіх персонажів казки»);

– ***тема вічного життя душі*** (Чому Кай намагається сформувати з уламків льоду слово «Вічність», але в нього нічого не виходить? «Вічність» – найулюбленіше слово Андерсена, бо це головне поняття для віруючої людини, християнина; душа наша – із вічності, звідти приходимо, туди нам повертатися. Кай втратив шлях Істини, тому холодна його душа, він як із мертвою душею.);

– ***тема «сльозинки дитини»*** (Чому сльози Герди творять дива? Коли плаче Кай?);

– ***тема первинності душі перед розумом*** (сила Герди, слабкість Кая);

– ***тема пошкодження душі та необхідності її збереження*** (необхідність збереження в собі чистої душі дитини; пошкодження душі гріхом);

– ***тема «очей як дзеркала душі»*** (у казці постійно звертається увага на очі персонажів);

- *тема існування духовного світу, людини на межі двох світів* (духовного і матеріального);
- *тема духовної сили, сили молитви* (незважаючи на фізичну слабкість, Герда має сили більше, ніж у дванадцяти чоловіків);
- *тема мудрої старості, поваги до старості* (хто старенький і мудрий у казці?).

Розглянемо тематику казки Роальда Дала «Чарлі й шоколадна фабрика» (рис. 3.19, 3.20).

-
1. Тема «маленької людини».
 2. Тема сім'ї, батьків і дітей.
 3. Тема старості і дитинства.
 4. Тема виховання. Виховання книгою.
 5. Тема людських стосунків.
 6. Тема роз'єднаності людей.
 7. Тема сенсу життя.
 8. Тема справжніх і хибних цінностей.
 9. Тема гріха й чеснот.
 10. Тема «злочину й кари».
 11. Тема вибору.
 11. Тема спокус світу.
 12. Тема «генія та лиходійства».

Рис. 3.19. Перелік тем казки Р. Дала «Чарлі й шоколадна фабрика»

-
13. Тема випадковості, закономірності, Божого промислу.
 14. Тема «важкого» щастя.
 15. Тема успіху і загального блага.
 16. Тема влади, випробування владою.
 17. Тема зовнішньої та внутрішньої краси.
 18. Тема булінгу.
 19. Тема масової культури та її впливу на людей.
 20. Тема психологічних залежностей у сучасному світі.
 21. Тема суспільства споживання і людини в ньому.
 22. Тема місця душі в світі мас-медіа.

Рис. 3.20. Перелік тем казки Р. Дала «Чарлі й шоколадна фабрика» (продовження)

При роботі над тематикою твору важливо шукати зв'язки з сучасністю. У кожного автора тематика нескінченно різноманітна, неповторна.

Пропонуємо визначити головні теми повісті-притчі О.Гріна «Пурпурові вітрила».

Рис. 3.21. Варіант завдання при роботі над тематикою повісті-притчі О.Гріна «Пурпурові вітрила»

Зміст твору не обмежується тематикою, він включає й **проблематику**. Завдання, що пов'язані з роботою в цьому напрямку, завжди викликають інтерес у дітей.

Розглянемо головні проблеми роману Ж. Верна «П'ятнадцятирічний капітан» (рис. 3. 22, 3. 23).

Головні проблеми книги

Розташувати за значущістю:

Виховання людини, громадянина

Рабство, работоргівля

Проблема вибору в житті людини

Відданість та зрада

Людина та природа

Рис. 3.22. Варіант завдання при роботі над проблематикою роману Ж. Верна «П'ятнадцятирічний капітан»

**Головні питання роману, пов'язані з
проблемою виховання**

**Коли людина стає Людиною?
Як виховати Громадянина?**

Рис.3.23. Приклад головних проблем роману Ж. Верна «П'ятнадцятирічний капітан», пов'язаних з вихованням

Досліджуючи проблему виховання людини, робимо висновки, що автор на перше місце ставить духовне, християнське виховання (рис. 3. 24).

Рис. 3. 24. Образи головних героїв роману Ж. Верна «П'ятнадцятирічний капітан», пов'язані з ідеєю християнського виховання

За ступенем складності в педагогіці поряд із духовним вихованням стоїть громадянське, національно-патріотичне. Йому теж в романі приділяється особливе значення (3. 25).

Капітан Халл, один з персонажів роману, якось сказав, що Дік Сенд коли-небудь стане гордістю американського флоту, бо «всі кращі моряки починали службу з дитинства».

Рис. 3.25. Гропування на тему «Риси характеру громадянина» (за романом «П’ятнадцятирічний капітан»)

«Щоб закласти в дитинстві основи людяності й громадянськості, треба дати дитині правильне бачення добра і зла», – попереджав В. Сухомлинський.

Таким чином, тематика й проблематика художніх творів нескінченно різноманітна так само, як і дійсність світу й людини, на основі чого вона ґрунтується.

3.5. Порівняльна характеристика головних образів твору. (О. Грін. «Пурпурові вітрила», О. Уайльд. «Хлопчик-Зірка»)

На уроках літератури порівняльні характеристики допомагають більш глибоко зрозуміти авторський задум, по-новому побачити відомих героїв. Головні образи порівнюються з одними й тими ж ознаками або в подібних ситуаціях.

Порівняльна характеристика може несподівано привести до нового бачення старих хрестоматійних персонажів.

Порівняємо образи Ассоль і Грея – найулюбленіших героїв О.Гріна (табл. 3. 2).

Таблиця 3.2.

Порівняльна характеристика образів Ассоль і Грея

Порівняльна характеристика		
Ассоль	Грей	
Спільне		
• «дивні» діти • жила без подруг, «він грав один» • дружба з дорослими, простими людьми • любов батьків • не схожі на батьків • самотність у родині • життя у своєму світі • читання книг • любов до природи • багаті, глибокі натури • переросли своє середовище		
Хто вмів дружити, той вмів любити. Любов – найбільш складний ступінь відносин.		
Відмінне		
«соціальні низи» виховував батько замкнутість на житті своєї родини слухняна дочка	«соціальні верхи» виховувала мати активна допомога іншим «блудний син»	
Ассоль проносить мрію крізь насмішки й знущання, Грей повинен зруйнувати соціальні кордони.		

Не менш цікаво простежити за характером і життям одного персонажу, з яким відбуваються істотні зміни.

Представити інформацію можна у вигляді таблиці співвіднесення дій, вчинків їх наслідкам.

Ось такою може бути таблиця «Гріхи та їх бумеранги» для роботи над образом Хлопчика-Зірки (табл. 3. 3).

Види спокутування Хлопчика-Зірки

Види спокутування Хлопчика-Зірки. Співвіднести гріхи та їх бумеранги

Дні гордині

1. Насміхався з жебраків
2. Друзів навчив бездушності
3. Друзями помикав як слугами
4. Насміхався з чужої непривабливості
5. Відрікся від матері
6. Не цінував дім
7. По-хамськи розмовляв з Лісорубом
8. Проганяв жебраків
9. Не годував голодних
10. Жбурляв каміння в жебраків
11. Не слухав священника

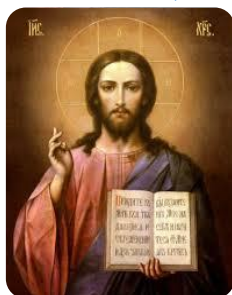
Дні спокути

1. Рідкісне каліцтво
2. Став жебраком
3. Друзі відреклися від нього
4. Став рабом
5. Шукав мати три роки
6. Став безхатченком
7. Жорстоке ставлення чарівника
8. Проганяли селяни
9. Чаклун не давав їсти, пити
10. Чаклун б'є плітьми, погрожує вбити
11. Над ним всі сміялися
12. Потрапив до чаклуна

Казка – яскрава проповідь загальнолюдських, християнських цінностей

П'ЯТА ЗАПОВІДЬ:

*Шануй батька твого і матір твою, щоб тобі було добре і щоб продовжилися дні твої на землі.
(Вих. 20, 12)*

Заповіді Ісуса Христа

"Полюби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душою твоєю, і всією думкою твоєю. Це є перша і найбільша заповідь. Друга ж подібна до неї: люби ближнього свого, як самого себе. На цих двох заповідях утверджується весь Закон і Пророки"

Рис. 3. 26. Проповідь біблійних заповідей у казці О.Уайльда «Хлопчик-Зірка»

Таким чином, порівняльна характеристика персонажів літературного твору в ракурсі духовних орієнтирів може дозволити по-новому зробити цілісний аналіз твору.

3.6. Зіставлення початку й кінця твору у відкритті особливості стиля митця. (Ф. Достоевський. «Злочин і кара»)

Проведемо порівняльний аналіз початку й кінця всесвітньо відомого роману Ф. М. Достоевського «Злочин і кара». Гіпотеза: роман має дзеркальну композицію, в ньому йдеться про сьомий та восьмий Дні творіння Божого світу.

Нагадаємо, що інтерес до творчості Ф. М. Достоевського виникає в кризові епохи. По-справжньому відкрили цього «складного» письменника на початку ХХ століття символисти.

Достоевського називають найіраціональнішим письменником. «Можливо, з усіх світових письменників Достоевський мав найнезвичайніше бачення світу й наймогутніший дар його втілення», – стверджував видатний вчений К.В. Мочульський.

«Поза православ'єм Достоевський досягнути бути не може... Усілякі намагання пояснити його з позиції не зовсім зрозумілих загальнолюдських цінностей малоосмислені» – це слова Михайла Дунаєва, найкращого знавця духовних пошуків письменника.

«Достоевський, вирішуючи якусь певну художню задачу, теж виходить на великі соціально-духовні відкриття», – вважав ще один глибокий знавець творчості Федора Михайловича Юрій Карякін.

Роман має дзеркальну композицію. Достоевський порівнює місце дії, час, обставини та умови (температуру повітря, запахи, звуки), героїв, їх стан, кроки, групи людей. В епілозі – інша структура речень, багато простих, ритм стає повільним, ясним, поетичним (табл. 3.4). На останніх сторінках роману перемагає *біблійний час*, стає легше дихати й нам, читачам, нібито ми також

зцілюємося разом з часом та Раскольниковим – *символічним образом всього людства*, якому теж треба прийти до каяття, пізнати Істину.

Таблиця 3.4.

Порівняння початку і кінця роману «Злочин і кара»

Початок	Кінець
«На початку липня, надзвичайно жаркої пори, якось над вечір...» вечір згасання	«Він перележав в лікарні цілий кінець посту і Великдень.» «День знову був ясний і теплий. Рано-вранці, години о шостій, він рушив на роботу на берег ріки...» ранок відродження
«Надворі спека була страшенна, до того ж задуха, штовханина, скрізь вапно, риштування, цегла, курява і той особливий літній сморід...» А нестерпний сморід з пивниць, яких у цій частині міста особливо багато, і п'яні, що раз у раз траплялися йому, незважаючи на будень, доповнили огидний і сумний колорит картини» «засуха» у природі, суспільстві, на серці; здавлено-напружений, «хворий» час: пружина здатна лопнути; натовп	«Було ще дуже рано; поранній холодок ще не зм'ягчився» «Раскольников вийшов з сарая до самого берега, сів на складені там колоди і почав дивитись на широку й тиху ріку. З високого берега було видно далеко навкруги. З того боку ледве чуто долинала пісня. Там, в облитому сонцем неозорому степу, ледь примітними цятками чорніли кочові юрти. Там була воля й жили інші люди, зовсім не схожі на тутешніх, там ніби й час спинився, наче й не минув ще вік Авраама, коли він пас свої череди» цілюща свіжість; повільний, довгий біблійний час; «інші» люди
«Але скоро його цілком охопила чи то глибока задума, чи навіть, вірніше кажучи, щось схоже на забуття...» забуття	«Раскольников сидів, глядів нерухомо, не відриваючись; думка його переходила в маячення, у мрії; він про щось думав...» мрійна думка
Початок	Кінець
«...від якогось часу він був у дратівливому й напруженому стані, схожому на іпохондрію.» «Разом з тим він і усвідомлював, що думки його часом плутаються і що він дуже ослаб...» хвора, омертвіла душа	«...у цих хворих і блідих обличчях вже сяяла зоря оновленого майбутнього, справжнього воскресіння до нового життя, їх воскресила любов , серце одного містило невичерпні джерела життя для серця іншого» за крок до воскресіння
«Іти йому було недалеко, він навіть знав, скільки кроків від воріт його будинку: рівно сімсот тридцять» 700+30 (срібняків) – сакральність кроки до злочину	«Сім років, ЛИШЕ СІМ РОКІВ! На початку свого щастя вони обидва готові були дивитися на ті сім років як на сім днів » сім днів творення – сакральність кроки до воскресіння
«Із завмиранням серця і нервовим дрожем підійшов він до величезного будинку» мертве: будинок, старуха, серце	Як це сталося, він і сам не знав, тільки відразу щось начебто підхопило його і кинуло до її ніг. Він плакав і обнимав її коліна. живе: природа, Соня, душа
«Але він воскрес, і він знав це, відчував цілковито всім оновленим єством своїм, а вона — та вона ж і жила самим тільки його життям!»	

Проблемне запитання:

Для чого Ф. М. Достоевський писав свої сумні і страшні романи? У чому сенс проповіді Ф. М. Достоевського?

Роман Достоевського – складна проповідь Пасхальної радості; проповідь, яка має багаточасову євангельську структуру; **проповідь сили християнства, що очищує, воскрешає та вказує єдиний шлях порятунку.**

У результаті спостереження над дзеркальною композицією роману відкривається складний біблійний підтекст, який підтверджує гіпотезу, що час цього літературного шедевру – це складний 7-ий День творіння (у якому зараз живе людство). Закінчення каторги, звільнення – це початок 8-го Дня творіння – давнішній ідеал, про який мріяли поети, пророки, філософи нашого сьомого Дня.

3.7. Метод аналогій в літературі (Р. Дал «Чарлі і шоколадна фабрика», А. де Сент-Екзюпері «Маленький Принц»)

Використаємо метод аналогій для порівняння життя і творчості великих письменників XX століття – Антуана де Сент-Екзюпері та його «Маленького Принца» і Роальда Дала з казкою «Чарлі і шоколадна фабрика» (рис. 3. 27).

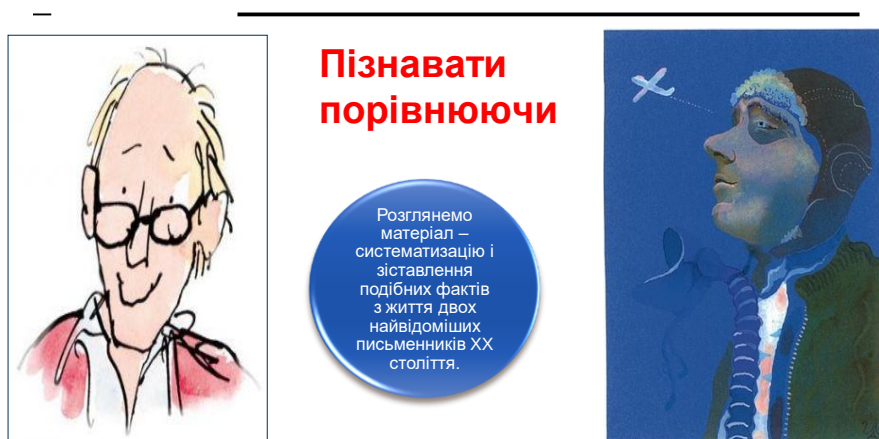

Рис. 3. 27. Приклад використання методу аналогій для порівняння життя і творчості Р. Дала і А. де Сент-Екзюпері

Письменники належать різним національним культурам. Відмінності в поглядах і творчих манерах двох письменників – англійського та французького – не виключають, проте, безлічі точок сходження між ними. Це дуже цікаво простежити.

Відомий норвезький письменник, популяризатор філософії, Юстейн Гордер ставить до одного ряду казки Сент-Екзюпері і Дала.

Почнемо з імен, які було дано «на честь». Роальд – на честь Роальда Амундсена, норвезького полярного дослідника Північного полюса, національного героя Норвегії. Сент-Екзюпері – на честь католицького святого мученика Екзюперія Тулузького.

В родинях хлопчиків було п'ятеро-шестеро дітей. Батьки померли, коли майбутнім письменникам виповнилося три роки. Вони пережили ранній досвід зустрічі зі смертю.

Матері зіграли велику роль в житті Роальда і Антуана, прагнули дати синам найкращу освіту, в тому числі релігійну. Хлопці навчалися в декількох школах. Школи показали їм складний світ дорослих. Від матерів – любов до слова, літератури.

Так склалося, що ці письменники не навчалися в університетах.

Під час Другої світової війни стають льотчиками-винищувачами. Їх об'єднує бажання служити людям, людству, невміння «залишатися осторонь» (рис. 3. 28).

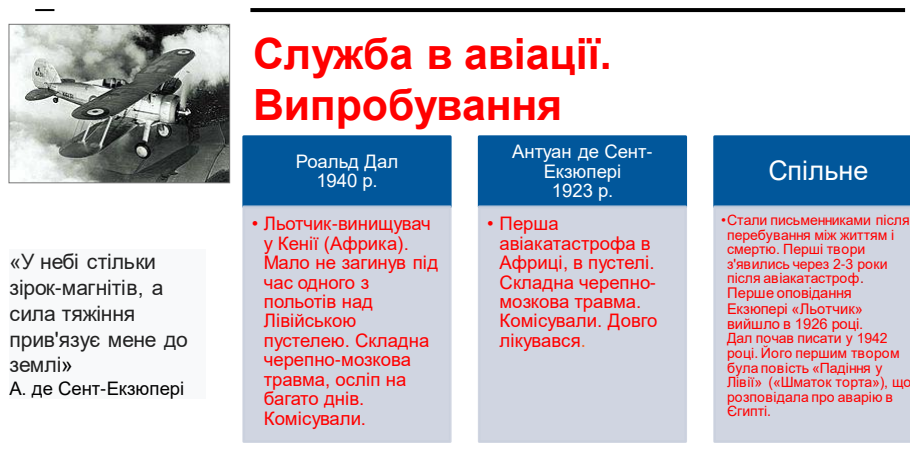

Рис. 3. 28. Приклад порівняння сторінок біографії письменників

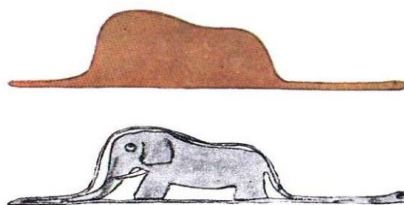

Рис. 3. 29. Приклад порівняння сторінок біографії письменників

Письменники майже одночасно приїжджають до США, де розпочинається їх кар'єра майстрів слова (рис. 3. 29).

Живопис в житті письменників

У дорослому житті
Дал колекціонував
картини.

Екзюпері – «письменник,
всередині якого сховався
художник».

Рис. 3. 30. Приклад порівняння життя і творчості письменників

Один з талантів Сент-Екзюпері і Дала – талант поета. Все життя вони прагнули до живопису, цінували його. Як відомо, Екзюпері сам був талановитим художником (рис. 3. 30).

Золота полиця світової літератури

Спільне – жанр казки-притчі

Казки-притчі

- Твори на стику дитячої та дорослої літератури. Книги притчевого характеру для дитячої літератури не характерні.

Казки-притчі

- Жанр казки надає твору цікавість. Притча загострює увагу на філософському змісті. Твори Сент-Екзюпері і Дала вивчають проблеми моралі з педагогічної точки зору.

- В текстах цих творів подвійний код: є одне прочитання для дітей та інше – для дорослих.

Рис. 3. 31. Приклад порівняння казок-притч письменників

Казки було написано у найскладніші часи в житті письменників. В текстах цих творів подвійний код: є одне прочитання для дітей та інше – для дорослих (рис. 3. 31).

На сторінках казок спеціально задано чергування тексту і малюнку, одне без одного не існує.

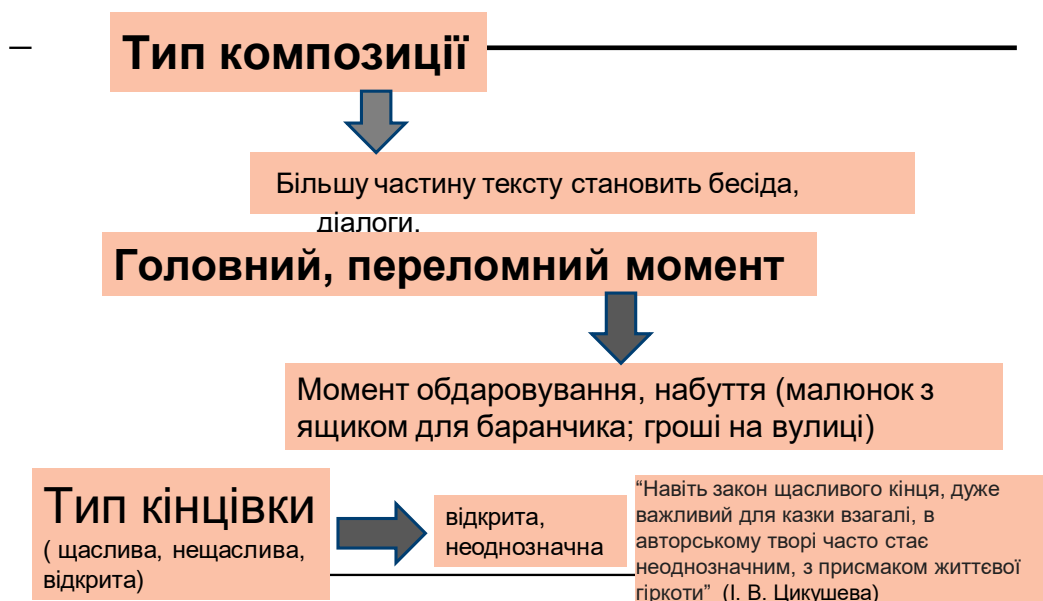
Автори – революціонери у своєму жанрі. Раніше діти повинні були покірно наслідувати правильному світу дорослих. У цих двох творах діти і дорослі міняються місцями, переховувати треба дорослих.

У казках – спостереження за мешканцями Землі. Це сатира на суспільство, що живе помилковими цілями. Водночас – проповідь цінності людських відносин.

Таблиця 3.5.

Тип композиції, головний момент, тип кінцівки в казках

У казках схожі тематика, проблематика, головна проблема (табл. 3. 5).

Можна побачити схожість за типом композиції, головним переламним моментом, типом кінцівки (3. 6).

Мотиви дружби, любові, мандрів, відповідальності, самопожертви, польоту, самотності – те, що також об'єднує твори.

Звернемо увагу на аналогічність образів Лютчика, Маленького Принца і Віллі Вонка, Чарлі; мешканців різних планет і чотирьох родин з їх дітьми; дідуся Джо та мудрого Лиса; ліхтарника – продавця крамнички.

Головна ідея казок – тільки любов має животворну силу, її відсутність призводить до появи великих та малих гріхів.

Казки «Маленький Принц» і «Чарлі і шоколадна фабрика» мають глибоку духовну символіку (рис. 3. 32, 3. 33).

Колодязь в пустелі відчаю, який герої знаходять перед лагодженням літака.

Колодязь в Євангелії – один з головних символів порятунку, символ духовного знання, що дає сили, втамовує духовну спрагу, відкриває сенс існування.

Глибока духовна символіка казок

Антуан де Сент-Екзюпері говорив зі світом в трагічний період історії християнськими філософськими образами.

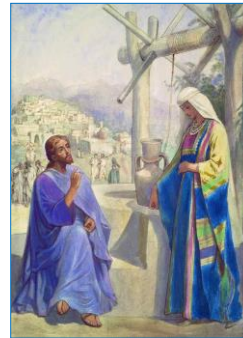

Рис. 3. 32. Приклад духовної символіки у казці «Маленький Принц»

Глибока духовна символіка казок

Метафора християнського причастя

Раптом містер Вонка, що сидів навпроти Чарлі, понишпорив на дні човна, знайшов великого кухля, занурив у річку й зачерпнув шоколаду.

— Випий, — простяг він кухля Чарлі, — тобі піде на користь. Щоб не померти з голоду.

Потім містер Вонка наповнив ще одного кухля й подав дідуневі Джо.

— Ви теж, — сказав він, — бо щось ви дуже схожі на скелета. Що таке? Останнім часом удома нічого було їсти?

— Та так, ненадто, — знітився дідунь Джо. Чарлі приклав кухля до вуст і, коли густий теплий шоколад потік у порожній живіт, **усе його тіло аж затремтіло від задоволення, наповнюючись неймовірним щастям.**

Рис. 3. 33. Приклад духовної символіки у казці «Чарлі і шоколадна фабрика»

Віллі Вонка – христологічний персонаж

Його чарівна шоколадна фабрика здається раєм, де все існує для щастя людини. Нібито наша Земля, створена Богом. Ріки, гори, водопади, чудові рослини - все це творіння геніального Майстра.

Злі діти і до фабрики чинили багато недоброго, і у шоколадному раю вони поведуться так, як звикли, та ще й хамлять Вонкі. Тому отримують грозну та справедливую відплату, покарання за гидоту своїх вчинків.

Чарлі було нагороджено за доброту, довге терпіння.

Людина має бути вдячною Богові за життя, дивний світ.

Рис. 3. 34. Приклад персонажу христологічного типу у казці «Чарлі і шоколадна фабрика»

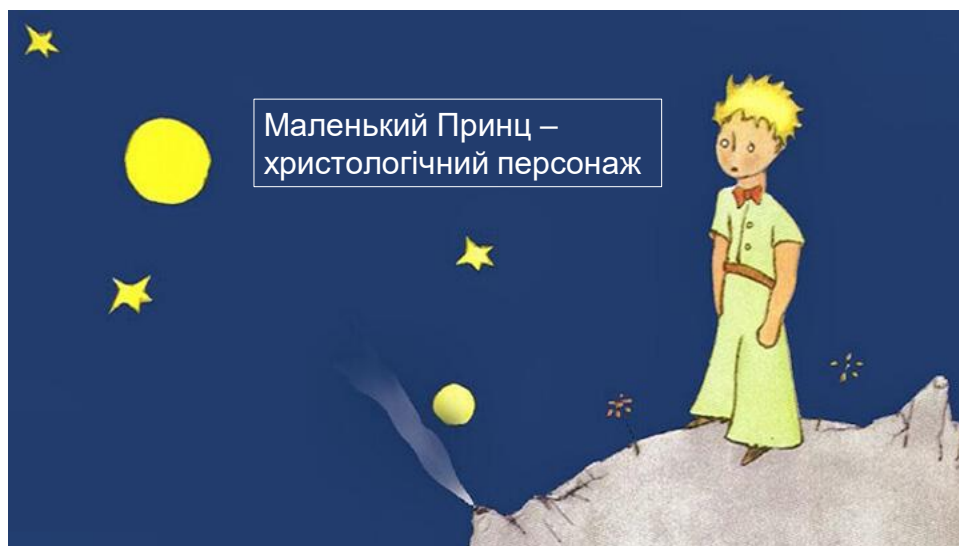

Рис. 3. 35. Приклад персонажу христологічного типу в казці «Маленький Принц»

Звернемо увагу на те, що в казках діють персонажі христологічного типу (рис. 3. 34, 3. 35).

Джерело Істини письменники бачили в дитячому, безпосередньому й чистому погляді на життя. Разом із героями казок ми вирушаємо на пошук моральних та духовних орієнтирів.

Твори Р. Дала і А. де Сент-Екзюпері не є власне християнськими, але пронизані таким яскравим світлом добра і любові, що являють собою зразок тієї літератури, яка здатна виховати Людину.

Таким чином, метод аналогій дозволяє подивитися на літературні явища з несподіваного боку.

Метод аналогій – ефективний інструментарій сучасного уроку літератури, що формує креативне, критичне мислення.

3.8. Використання лоцій як інструменту пізнання, аналізу, критичного мислення (Христова притча про доброго самарянина), Д. Олдрідж «Останній дюйм», О.Грін «Пурпурові вітрила»)

Пропонуємо звернутися до нового методичного інструментарію – технології Лоції (Л. Білозерової), яка допоможе розв'язати складні питання

при аналізі образу доброго (милосердного) самарянина (рис.3. 36). Лоція має алгоритм опрацювання.

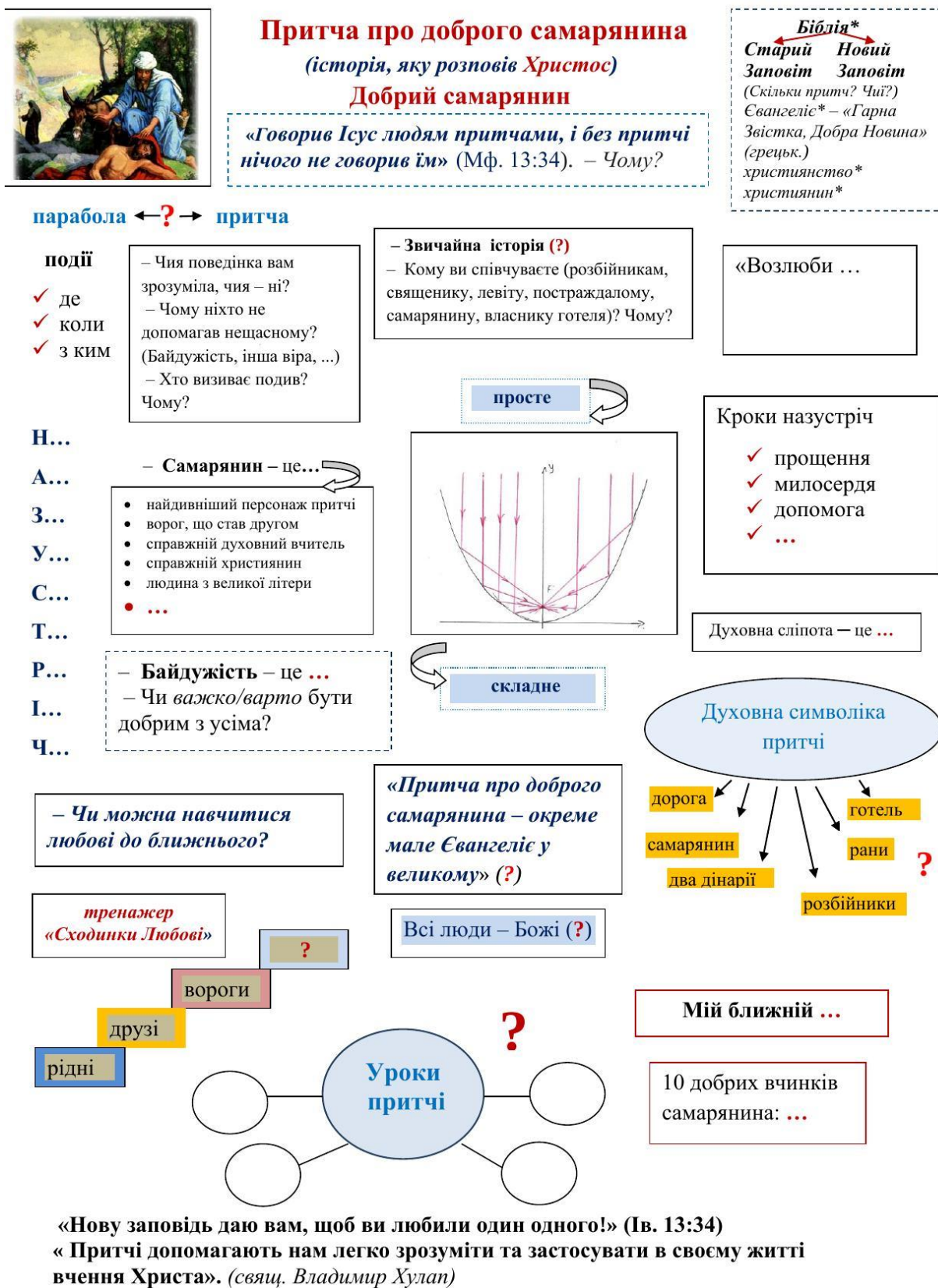

Рис. 3. 36. Лоція до образу доброго самарянина

Алгоритм опрацювання лоції до вивчення притчі про доброго (милосердного) самарянина

Лоція спрямована на відкриття глибокого духовно-морального змісту однієї з найголовніших Христових притч, формування ціннісної свідомості учнів, виховання особистості шляхом вивчення ідеалів людства.

На першому етапі роботи рекомендовано проаналізувати біблійну цитату (Мф. 13:34) та поміркувати, чому Ісус Христос говорив притчами. Локація **«Біблія»** пропонує звернутися до базових знань християнства.

Акцентуємо увагу учнів на особливостях жанру твору – параболи-притчі, що має відношення до геометричної фігури параболи (локація **«Просте – складне»**). Опрацювання цієї лоції буде йти від простого (матеріального, конкретного, земного) до складного (духовного, сакрального, небесного).

Необхідна робота над питаннями **«де? коли? з ким?»**, потім – над локацією **«Звичайна історія»** та **«Чия поведінка вам зрозуміла...»**. Це допоможе перейти до аналізу образу доброго самарянина (**«Самарянин – це...»**) та до розмови про людську байдужість (локація **«Байдужість – це...»**). Проблемне запитання **«Чи можна навчитися любові до ближнього?»** логічно пов'язується з психологічним тренажером **«Сходишки любові»** та запитанням **«Всі люди Божі (?)»**.

Доцільний перехід до аналізу змісту заповіді **«Люби свого ближнього, як самого себе»**. Далі – назвати можливі кроки назустріч ближньому (відповідна локація) та сформулювати визначення духовної сліпоти (**«Духовна сліпота – це...»**).

Звернення до локації **«Духовна символіка притчі»** потребує певних богословських знань (дорога – життєвий шлях людини, постраждалий – гріховне людство, самарянин – Сам Ісус Христос, готель – Церква Божа, рани – гріхи, розбійники – злі духи, два динарії – подвійна природа Христа, або Старий та Новий Заповіти, або дві Заповіді Любові).

Наступний крок – підведення підсумків: продовжити думку **«Мій ближній...»** та назвати 10 добрих вчинків самарянина.

На завершальному етапі уроку – заповнення кластера «**Уроки притчі**», міркування над висловлюваннями священників щодо притч Ісуса Христа, завдання із базовим словом по вертикалі *назустріч* (за вибором вчителя).

Ключові поняття: *любов, милосердя, байдужість, духовна сліпота, ближній.*

Тлумачний словник

Ближній – це кожна людина, що потребує нашої допомоги. У Христі всі люди – браття, а тому всі є ближніми, оскільки всі люди – діти одного Отця Небесного.

Духовна сліпота – «це злоба серця» (св. Іван Златоустий).

Пропонуємо лоцію для роботи над образами головних персонажів оповідання Д. Олдріджа «Останній дюйм» (рис. 3. 37).

Джеймс Олдрідж. «Останній дюйм» Бен і Деві

«Останній дюйм, який розділяє всіх і все, нелегко подолати, якщо не бути майстром своєї справи» (?)

«Шануй батька твого і матір твою, щоб тобі було добре і щоб продовжилися дні твої на землі». (Вих. 20,12).

— А як батьки повинні ставитися до своїх дітей?

жанр ? — Вічна тема, вічні цінності (?)

події

- ✓ де
- ✓ коли
- ✓ з ким

— Чи люблять вони один одного? поважають? розуміють?

батько

відносини

мати

— Деві в присутності батька

- боїться
- не може розмовляти
- не розуміє
- хвилюється
- ...

— Деві очима батька до і після трагедії (?)
Встановіть послідовність:

Б...
А...
Т...
Б...
К...
О...

- страх
- швидке дорослішання
- сльозливість
- розпач
- сум
- зібраність
- впевненість у собі
- розгубленість
- закомплексованість
- ...

рідні по крові = рідні за духом

трагедія* у сім'ї (?)

трагедія в Акулячій бухті

— Чи є між трагедіями зв'язок?
— Хто винен?
— Трагедія випадковість
закономірність

стихія повітря

стихія душі

— Яка стихія перемогла?

— Хто (що) виховує людину (сім'я, суспільство, школа, книги ...)?

стихія пустелі

— Сім'я — геніальний винахід людства (?)

— Чи став Деві особистістю?

стихія океану

— Бен багато чого (?) навчився за життя, але не навчився ...
— Що не розгледіли батьки у своїй дитині?
— Чи стали батько і син рідними душами?

— Друге народження батька і сина (Як це зрозуміти?)

— Сім'я — це любов, повага, порозуміння ...
— Дім — ...

«останній дюйм»

символ

метафора*

художня деталь

Поради для кожного в цій родині:

— Уроки Бена та Деві

— Вирішальні дюйми до порятунку серця Деві
набуття один одного ...
2,54 (?)

«Сім'я — це восьме диво світу...» (Ф. Бекон).
«Де злагода в сімействі, де мир і тишина,
Щасливі там люди, блаженна сторона...» (І.Котляревський).
«Дитина народжує батьків» (Єжи Лец).

Літературні аналогії
«батьки і діти»

«Полліанна»
«Хлопчик-Зірка»
...?

Рис. 3. 37. Лоція до образів головних персонажів оповідання Д. Олдріджа «Останній дюйм»

Алгоритм опрацювання лоції «Бен та Деві»

(Д. Олдрідж «Останній дюйм»)

Лоція націлює на усвідомлення *ролі сім'ї* у житті, на розуміння змін у світосприйнятті підлітка в процесі *дорослішання*; надає змогу подивитися на ситуацію очима дитини й дорослого, порівняти їхні світогляди та ставлення до однакових речей.

Роботу пропонується почати з цитати про *останній дюйм*, визначити, кому належать слова і про що йдеться. Водночас доречно звернутися до **біблійної Заповіді «Шануй батька твого...»** та наступного запитання **«А як батьки повинні ставитися до своїх дітей?»**; підвести до розуміння понять «*вічна тема*», «*вічні цінності*».

Далі логічно визначитися з жанром твору та проаналізувати, *де? коли? з ким?* відбувалися **події**. Локація-трикутник дозволяє дати характеристику відносинам у сім'ї головних героїв. Розкрити сутність понять «*рідні по крові*» та «*рідні за духом*». Учням пропонується поміркувати, як пов'язані між собою **трагедія в сім'ї** та **трагедія в Акулячій бухті**.

Локації «**Деві очима батька**», «**Деві в присутності батька**» дозволяють відтворити послідовність змін у психологічному стані сина та батька. При опрацюванні блоку «**Чотири стихії. Яка стихія перемогла?**» доцільно виконати інтерактивну вправу «*Займи позицію*». Далі пропонуємо поміркувати над запитаннями з різних блоків: «*Чи став Деві особистістю?*», «*Друге народження батька і сина*», «*Хто (що) виховує людину?*», «*Сім'я – геніальний винахід людства?*».

У локації «**Останній дюйм**» потрібно визначити, чим являється головний художній образ твору – символом, художньою деталлю або метафорою. Локація «**Вирішальні дюйми до ...**» та цифра **2,54** (саме стільки сантиметрів у дюймі) допоможе сформулювати головну ідею твору і перейти до дискусії за питаннями:

– *Бен багато чого (?) навчився за життя, але не навчився... – тощо.*

Далі пропонується дати **поради** кожному з членів родини; поміркувати над тим, що таке *сім'я і дім* (окрема локація); вирішити, які **важливі уроки життя** отримали герої. У локації «Літературні аналогії» продовжити перелік творів/героїв за темою «**батьки і діти**».

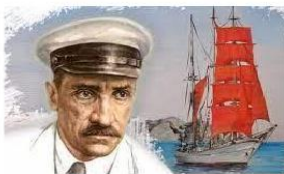
Домашнє завдання: поміркувати над висловлюваннями та скласти акровірш із базовими словами *батько, син*.

Тлумачний словничок

Трагедія* – велике горе, нещастя, загальнонародне чи особисте, спричинене гострим, непримиренним конфліктом.

Метафора* – художній засіб, який полягає у перенесенні ознак одного предмета чи явища на інший на основі їхньої схожості.

Пропонуємо лоцію для роботи над образами головних персонажів повісті О. Гріна «Пурпурові вітрила» (рис. 3. 38).

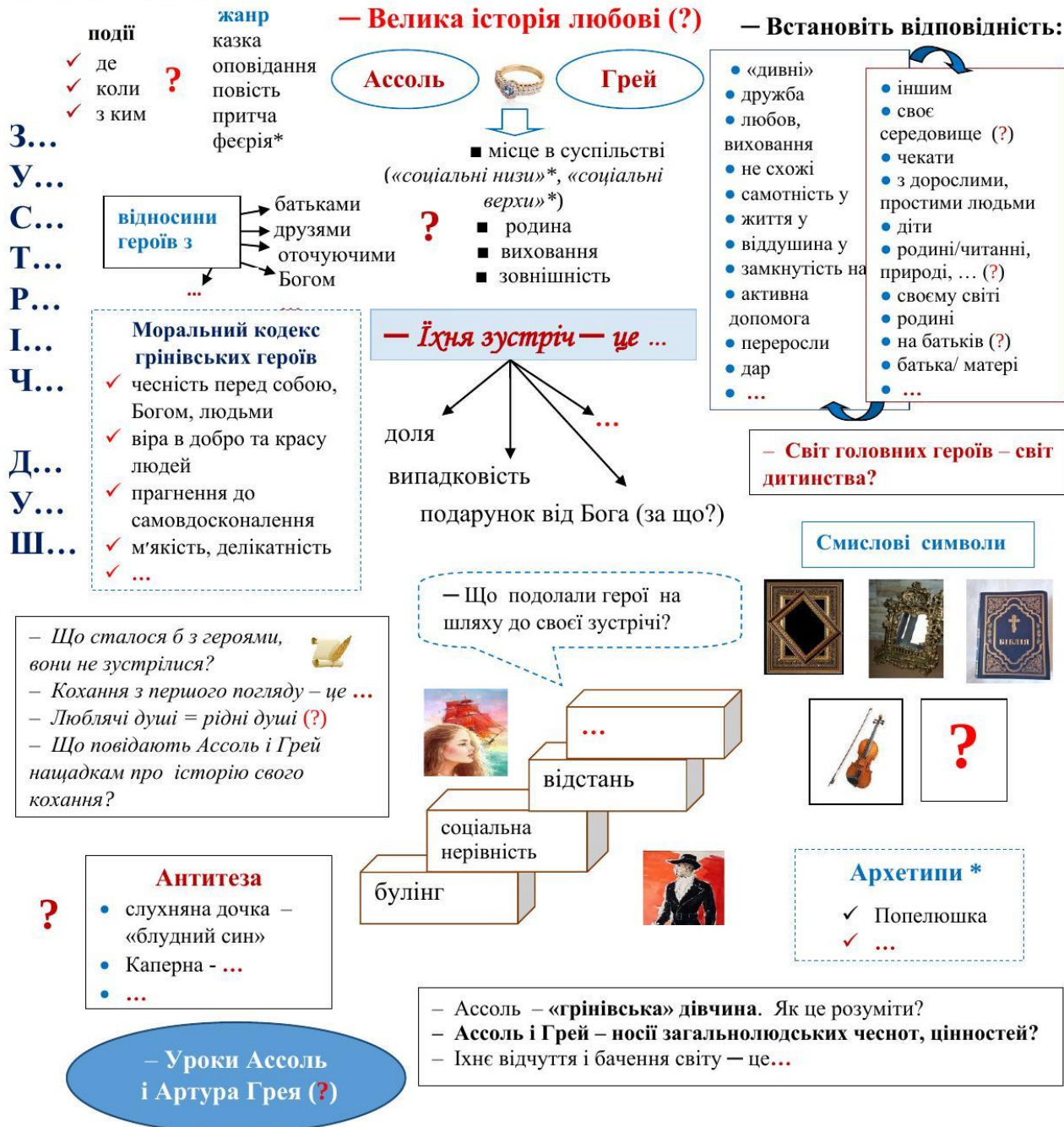

Олександр Грін. «Пурпурові вітрила» Ассоль і Артур Грей

Грінландія (?)

«Залишиться нам назавжди в ясно-червоному відблиску вітрил, створених глибиною серця, котре знає, що таке любов». (?)

«Глибокі, тонкі душі — ті, що сповнені світлом дитинства, шепочуться з Богом» (О.Павлова).

«Самі собою мрії дійсністю не стануть» (Пауло Коельо).

«Но прошу вас вдивитися в цю книгу уважніше. Вона сповнена особливими символами, що указують на тайни духовного життя» (о. Пафнутій Жуков).

Рис. 3. 38. Лоція до образів головних персонажів повісті О. Гріна «Пурпурові вітрила»

Алгоритм опрацювання лоції «Ассоль і Артур Грей»

(О. Грін «Пурпурові вітрила»)

Лоція спрямовує на сприйняття найважливіших ціннісно-сміслових, етико-філософських понять, як то: *духовне життя, моральний кодекс, любов, дружба, світ дитинства, рідні душі, загальнолюдські чесноти*; демонструє, що чистота помислів, сила духу створюють справжні дива.

На першому етапі роботи з'ясувати значення слова *Грінландія*, обговорити висловлювання Артура Грея *про глибину серця* (ключове поняття твору). Після визначення часопростору та жанру твору перейти до роботи над головною локацією – **«Велика історія любові. Ассоль і Грей»**. Означити соціальний статус персонажів (розбір понять «соціальні верхи», «соціальні низи»), акцентувати увагу на взаєминах у їхніх родин, методах виховання дітей. Локація **«Відносини героїв з ...»** розширює вектор аналізу образів. Локація **«Встановіть відповідність»** містить лексичний матеріал для створення порівняльної характеристики Ассоль і Грея.

У локації **«Моральний кодекс грінівських героїв»** пропонується продовжити перелік характеристик образів; опрацювати схему **«Їхня зустріч – це...»**, провести дискусію за проблемними питаннями: – *Що сталося б з героями, якби вони не зустрілися?* – тощо.

Локація-схема **«Що подолали герої на шляху до своєї зустрічі»** містить актуальне поняття *булінг*.

Розшифрувати значення смислових символів: *дві картинні рами* (згадуються картини, що сприяли формуванню світогляду Грея), *дзеркало* (один із найважливіших концептів твору – Ассоль перед дзеркалом вглядається в себе очима *глибоких душ*).

Логічно продовжити роботу зверненням до локацій **«Антитеза»** та **«Архитипи»**.

Далі пропонується добірка запитань:

– *Ассоль – «грінівська» дівчина. Як це розуміти?* – тощо.

На етапі рефлексії пропонується інтерактивна вправа «**Уроки Ассоль і Грея**».

Домашнє завдання: розкрити зміст одного з висловлювань та скласти асоціативний куш (або акровірш) з базовим словосполученням *зустріч душ*.

Ключові поняття: *духовне життя, глибокі душі, любов, дружба, мрія, доля*.

Тлумачний словничок

Соціальні верхи*, **соціальні низи*** – прошарки суспільства.

Феєрія* – використання казкових елементів для розкриття повноти сюжету.

У висновку хочемо наголосити, що всі запропоновані в посібнику розробки матеріалів щодо конкретних літературних творів можна переглянути в розділі «Авторські презентації».

Зробимо підсумки.

Використання сучасних літературознавчих підходів до цілісного аналізу художнього твору на уроках виховання словом сприяє вирішенню таких важливих проблем:

- відкриває сферу знань духовно-морального спрямування;
- закладає основи цінностей християнського світогляду;
- пробуджує інтерес до світової літератури і читання в цілому;
- створює умови для активного навчання учнів завдяки насиченій розумовій діяльності, що дає можливість творчо використовувати літературні факти, оперувати різноманітними мисленнєвими діями;
- формує вміння аналізувати художній твір з урахуванням світоглядних позицій митця;
- розвиває вміння визначати концепцію автора, етичні, естетичні вподобання письменника, відображені в художньому творі;
- стимулює потребу учнів до ускладнення пізнавальних завдань;
- прищеплює повагу до книги, до художнього твору, що є унікальною одиницею передачі інформації;
- виховує прагнення до постійного особистісного самовдосконалення шляхом самоосвіти і самовиховання протягом життя.

Метою національної системи освіти і виховання є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, формування поколінь, здатних навчатися, самовдосконалюватися впродовж життя. На сучасному етапі становлення Нової української школи головним є пошук шляхів виховання особистості в ціннісно-смысловій сфері. Вирішуючи це першочергове завдання, учитель літератури повинен виробити свою систему координат оптимальних дій – напрямів у роботі. А головним орієнтиром повинна стати **логіка духовності**.

Післямова

В цей день сталося стільки дивовижних речей, що Алісі стало здаватися, ніби нічого неможливого на світі немає.

Льюїс Керрол

Ось і добігла кінця наша розмова про дивосвіт ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ. Про її тайнописи, її океани, її духовні сходи, що ведуть до Неба й наповнюють з кожним кроком нашу внутрішню суть Божою премудрістю. Невичерпна людина – і тому невичерпна література.

Ми володіємо ключами від раю – безсмертними книгами, що й втішають, і підказують, і розважають, і годують духовною їжею, і дають крила, і роблять щасливими. Синя птиця прилітає, коли чує шелест сторінок.

Коли зможемо виховати любов до книги в наших учнів – виростимо Людей. «Не повинно бути людей непомітних, людей – безвісних пилинок. Кожен повинен виблискувати, як виблискують на небі мільярди мільярдів Всесвітів», – говорив Василь Сухомлинський.

Благодатну силу мають книги великих майстрів Слова. Завжди вимірюю інших: читав-не читав Достоевського. Але знаю, що у кожного викладача літератури – свій рецепт пробудження дитячої душі. Головне, щоб вона не залишилася порожньою.

Одна моя колега з багаторічним досвідом якось сказала, що учителя з учнями зближують, об'єднують, ріднять саме уроки літератури. Вірю: мрія людства про «золоті століття» стане дійсністю і допоможе в цьому наша невтомна праця.

Через тексти, підтексти, гіпертексти, макротексти донесемо до різних поколінь дітей заповіді смирення, простоти, миротворчості, радості, Віри, Надії, Любові.

Обов'язково наука і творчість в Новій українській школі досягнуть успіху в ім'я прогресу й Добра засобами Слова.

Будемо завжди пам'ятати, як навчав Господь, що своє життя людина повинна будувати на міцному камені Божого Слова, а не на піску...

Звернемося за благословенням до Божої Матері молитвою з поеми «Неофіти» видатного сина України – Тараса Григоровича Шевченка, слово якого продовжує виховувати українську самосвідомість, руйнувати неправду, укріпляти дух, животворити, будувати щасливе майбутнє:

Пошли мені святее слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!<...>
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило,
І на Україні понеслось,
І на Україні свяtilось
Те слово, Божеє кадило,
Кадило істини. Амінь.

Автор

Авторські презентації

<https://drive.google.com/file/d/1K9aqWZg80ErHbNEQR-tg5r520IpNczE9/view?usp=sharing>

Презентація «О. Грін. Пурпурові вітрила»

https://drive.google.com/file/d/1x_QNkXQ-5skWTSmtLK5FUeNVwUP2_M9t/view?usp=sharing

Презентація «Ж. Верн. П'ятнадцятирічний капітан»

<https://drive.google.com/file/d/19BUEiO9ez9YgKXR1wYnDex9VudovayV6/view?usp=sharing>

Презентація «О. Генрі. Дари волхвів»

https://drive.google.com/file/d/1fzL3kzhgeT_uZKxds9Nq03VmZ7uA0Xp5/view?usp=sharing

Презентація «Ф. Достоевський. Злочин і кара»

<https://drive.google.com/file/d/1cs6FZ6SPjDJn797JiJltpgI7WxRfgHLB/view?usp=sharing>

Презентація «Великі аналогії в літературі»

Список використаних джерел

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика: дис....докт. филол. наук: 10.02.19. Воронеж, 1996. 104 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/typy-kontseptov-v-leksiko-frazeologicheskoi-semantike-yazyka-ikh-lichnostnaya-i-natsionalnay> (останнє звернення: 11.01.2021).
2. Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа. *Литературно-критические статьи*. Москва, 1986. С.473–500.
3. Болотіна В. Ю. Моральне виховання старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури в загальноосвітній школі: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2001. 17 с. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kEHwvk_HnTUJ:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN (останнє звернення: 11.01.2021).
4. Бондаренко Г.І. Формування загальнолюдських моральних цінностей старшокласників у процесі вивчення української літератури: автореф. дис....канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2004. 23 с. URL: [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zKWLXYqUkPwJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DARD%](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zKWLXYqUkPwJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DARD%3D) (останнє звернення: 11.01.2021).
5. Бондаренко Ю. Вивчення образів-персонажів літературного твору в школі: теорія і практикум. Посіб. для студ. філол. фак-ту. Ніжин, 2015, 317с.
6. Варенко В. М. Вивчення творчості українських письменників XIX – початку XX століття як засіб формування християнських моральних цінностей у старшокласників (культурологічний аспект). Навч.-метод. посіб. Київ, 2005. 160 с.

7. Вашуленко О. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект. Початкова школа. 2011. № 1. С. 48-50.
8. Державний стандарт початкової освіти. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
(останнє звернення: 11.01.2021).
9. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
(останнє звернення: 11.01.2021).
10. Іванюк Мар'яна. Поняття «християнський мотив» у навчальних програмах польських навчальних закладів та шкіл національних меншин з польською мовою навчання в Україні: порівняльний аспект. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. 2017. № 2 (57). С. 207 – 211.
URL:http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:WP1Vijw-zygJ:nbu.gov.ua/j-pdf/Nvmdup_2017_2_38.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
(останнє звернення: 11.01.2021).
11. Ісаєва О.О. Організація та розвиток читацької діяльності при вивченні зарубіжної літератури. Київ, 2000. 184 с.
12. Ісаєва О.О. Про основні парадигми шкільної літературної освіти. Всесвітня література в середніх навч. закл. 2011. № 1. С. 2 – 4.
13. Ісаєва О.О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури. Київ, 2003. 380 с.
14. Колганова Н. Е. Сущностные характеристики формирования основ читательской компетентности младших школьников. Н. Е. Колганова. Теория и практика образования в современном мире: материалы II междунар. науч. конф. Санкт-Петербург, 2012. С. 5–8.
15. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог, роман (1967). Вестник МГУ. Серия 9. Филология. 1995. №1. С. 87–115.
16. Лоції до уроків зарубіжної літератури у 5 класі: в аспекті аналізу системи цінностей літературних героїв. Білозерова Л.С. [та інші]. Харків, 2020. 20 карток + вкладка на 4с.

17. Лоції до уроків зарубіжної літератури у 6 класі: в аспекті аналізу системи цінностей літературних героїв. Білозерова Л.С. [та інші]; за загал. ред. С.Ю. Гарної. Харків, 2020. 22 картки + вкладка на 4с.

18. Лоции к урокам литературы (В аспекте анализа системы ценностей литературных героев) 10-11 класс. Сборник методических материалов. Составители: Л.С.Белозёрова, О.В. Павлова. Маріуполь, 2017. 40 с.

19. Маранцман В.Г., Чирковская Т.В. Проблемное изучение литературного произведения в школе. М., 1977. 206 с.

20. Мартиненко В. О. Структура і зміст читацької компетентності молодших школярів. В.О.Мартиненко. Збірник наукових праць. Педагогічна освіта: теорія і практика. Вип. XV. Кам'янець-Подільський, 2013. С. 145-151. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32307655.pdf> (останнє звернення: 11.01.2021).

21. Монахова Т. Концепти «дім» і «дорога» у творах Валерія Шевчука : Коментар письменника. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2007. № 1. С. 90–92. URL:

<https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/162> (останнє звернення: 11.01.2021).

22. Навчальні програми з української літератури (5 – 9 класи) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf> (останнє звернення: 11.01.2021).

23. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. К., 2000. 384 с. URL: <http://1576.ua/books/3488> (останнє звернення: 11.01.2021).

24. Пороль О. А. Библийский дискурс и онтологическое пространство в русской поэзии первой трети XX века (генезис, типология): автореф. дис... доктор. филол. наук: 10.01.01. Москва, 2017. 42 с.

25. Рикун І. П. Підтекст як форма вираження «чужого слова». Питання літературознавства. Чернівці, 2002. Вип. 9. С. 47-52. URL:

http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pl_2002_9_8.pdf

(останнє звернення: 11.01.2021).

26. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ, 2012. 504с.

27. Сагач Г. М. Вибрані твори: В 5 т. Т. 1: Риторика: «Златоуст». Рівне, 2006. 288 с.

28. Сафарян С. І. Актуальні проблеми літературознавства в компаративних вимірах. Збірник статей. Вип. III. Івано-Франківськ, 2014. С. 299-307

29. Соловйова Н. До питання психологічної характеристики героя в літературному творі (літературознавчий аспект). Українська література в загальноосвітній школі. 2006. №6. С.9–10.

30. Степанова О. А. Виховання доброчесності в учнів 7-9 класів загальноосвітньої школи засобами нової української літератури: автореф. дис....канд. пед. наук: 13.00.07. Херсон, 2005. 26с.

URL: <http://referatu.net.ua/referats/7569/162190>

(останнє звернення: 11.01.2021).

31. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ, 1988. 304 с.

32. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика. Москва, 1996. С. 176.

33. Фасоля А. М. Читацька компетентність: що формуємо, що і як перевіряємо й оцінюємо. Дивослово.2017. № 9. С. 8-15. URL:

<https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/2-0917.pdf>

(останнє звернення: 11.01.2021).

34. Фісак І. В. Категорія «концепт» у сучасному науковому дискурсі. Філологічні науки. 2014. №17. С.69-77. URL:

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:PBsBwenXnR4J:dspace.pnp.u.edu.ua/bitstream/123456789/4168/1/Fisak.pdf+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>

(останнє звернення: 11.01.2021).

35. Хализев В. Є. Теорія літератури. Москва, 2002. С. 60-61.

37. Ціко І. Г. Формування етнокультурної компетентності учнів у процесі вивчення зарубіжної літератури: автореф. дис...канд. пед. наук:13.00.02. Київ, 2016. 25 с. URL:

<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/14515/1/Tsiko.pdf>

(останнє звернення: 11.01.2021).

38. Яценко Т. О. Формувати компетентнісного читача. Українська мова і літ. в школі. 2008. № 6. С. 25 – 28

Додатки

«Лінгвістичні
смаколики»
Загальнодоступна група
17 тис. учасників

2019 - 2021 рр. – Участь у роботі
Всеукраїнських груп вчителів мови і
літератури.

**Олександр Грін(1880-1932).
«Пурпурові вітрила» (1922р.)**

«Важко було узяти, що
така світла, зігріта любов'ю
до людей квітка могла
народитися... в зимових
сутінках суворого 1920
року...»

Вс. Рождественський

Елена Гвоздикова (адміністратор групи
Суперова робота))) Дуже незвична, з мовним
аспектом і цікавинками. У Вас вийшла, на мою
думка, справжня "література як мистецтво
слова". Гарно дякую за чудову роботу і
публікацію в групі, пані Оксано)))

Пані Оксано) від усієї нашої спільноти ще раз висловлюю Вам
величезну подяку. Вийшло дуже символічно, що у міжнародний день
десерту Ви порадували нас своїми смаколиками. Якщо можна,
дайте свою презентацію у файли групи. Упевнена, що всі ті колеги
й колежанки, які працюють у 7 класі, будуть глибоко вдячні Вам)))

Ірина Сухинина Спасибо! С Вашего
разрешения размещу презентацию на своей
доске Падлет.

Римма Примаченко

Дякую! Дуже глибока і оригінальна робота!

Ірина Мороз

Була учасником майстерні, яку проводила
Оксана Вікторівна.

Автор – надзвичайний учитель.

- [Владимир Тирон](#)

Дякую, пані Оксано! Чудова робота!

- [Елена Гвоздикова](#)

Щиро дякую, пані Оксано, за неймовірно глибоку роботу, справжнє дослідження для вдумливого читання і осягнення твору))) Дякую, що дозволили і нам доторкнутися до своїх роздумів)))

- [Елена Гвоздикова](#)

Ваші пошуки, пані Оксано, не просто творчі, а й наукові і філософські. Сучасній школі з її шаленим ритмом саме цього, вдумливого читання і викладання, і не вистачає

- [Людмила Піхуля](#)

Огромное спасибо! От читателя и от коллеги. Ваши исследования очень глубокие. Нельзя все облегчать, упрощать и воспитывать примитивных потребителей.

- [Наталія Юраш](#)

Прекрасна робота! Є над чим подумати та що запропонувати учням! Дякую щиро!

- [Olena Bernar](#)

Скільки часу та зусиль пішло на цю роботу! Проте вона того варта! Щиро Вам дякую!

- [Elena Abroskina](#)

Робота ґрунтовна, дослідження мають науковий характер! Є над чим замислитися, по-новому подивитися на твір. Треба думати))) Щиро дякую за яскраве дослідження!!!

[Oksana Hrushetska](#)

Ви – геніальна людина !

Найкращі книги.
Шедеври світової літератури.
О.Генрі. «Дари волхвів»

Новела – справжня
перлина, сповнена
різдяного світла й
добра.

Елена Гвоздикова

Гарно дякую, пані Оксано))) Радію з чергової порції таланту і духовності)

Галина Танайлова

Щиро дякую Вам, шановна Оксана Вікторівна, за глибоке та змістовне дослідження, як і все, що Ви робите, як талановита ВЧИТЕЛЬКА та ОСОБИСТІСТЬ. Хай щастить!

Ірина Сухинина

Чудова презентація, яка розкриває зміст новели на глибинному рівні. Красно дякую за дослідження.

Valentina Valentina

Це щось неймовірне! Робота просто шикарна! Дякую Вам!!!

Людмила Торба Супер матеріали!!

Дякуємо пані Оксані!!

Тетяна Білосор

Дуже дякую за родзинки! Цікаво!
Корисно! Творчо! Бажаю подальших
успіхів! І, звичайно ж, не забувайте
про нас – діліться!!!

Як слова впливають на людину?
Знаходимо відповіді у творах, що вивчаються на
уроках зарубіжної літератури в 5-му класі
(Розальд Дал (1916-1990), «Чарлі і шоколадна
фабрика»)

«Не впадай у відчай! На світі
немає нічого неможливого!»

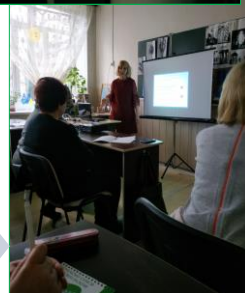
На служінні
Дитині і Школі,
а також її
Величності
Філології...

«На престолі душі –
чистий аркуш життя,
Бог торкнувся плеча
твого, вчителю.
Зустрічаєш дітей і ведеш
в майбуття –
І ця місія від
Сотворителя...»

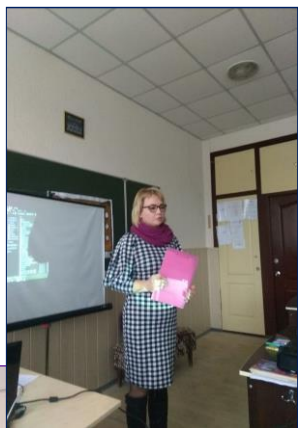

Заняття № 1

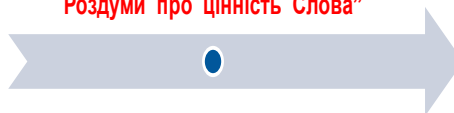
Тема: «Організація процесу виховання на загальнолюдських та християнських морально-етичних цінностях під час уроків літератури. Формування громадянської та соціальної компетентностей»

Заняття № 2

Тема: "Виховання на цінностях як ключовий компонент освітнього процесу Нової української школи. Роздуми про цінність Слова"

«Клуб-майстерня вчителів Слова»

Заняття (онлайн) № 3

Тема:

«Формування духовно-моральних цінностей засобами сучасного уроку мови і літератури»

